

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December / Aralık 2021, 25 (2): 775 - 796

**Heterodoks Sûfler Arasında Meçhul Bir İsmi İzini Sürmek:
Sûfi Şair Çelebi Sultan'ın Kimliğini İnşâ Denemesi**

*Tracing An Unknown Name Among Heterodox Şūfis: An Attempt to Build
Şūfi Poet Chelebi (Çelebi) Sultān's Identity*

Oğuzhan Şahin

Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Associate Professor, İzmir Katip Çelebi University, Faculty of Humanities and Social
Sciences, Department of Turkish Language and Literature
İzmir / Turkey
ogsahin@gmail.com orcid.org/0000-0002-0196-8748

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 1 January / Ocak 2021

Accepted / Kabul Tarihi: 12 April / Nisan 2021

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2021

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume / Cilt: 21 Issue / Sayı: 1 Pages / Sayfa: 775 - 796

Cite as / Atıf: Şahin, Oğuzhan. "Heterodoks Sûfler Arasında Meçhul Bir İsmi İzini Sürmek: Sûfi Şair Çelebi Sultan'ın Kimliğini İnşâ Denemesi [*Tracing An Unknown Name Among Heterodox Şūfis: An Attempt to Build Şūfi Poet Chelebi (Çelebi) Sultān's Identity*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 25/2 (June 2021): 775 - 796.
<https://doi.org/10.18505/cuid.851796>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

Tracing An Unknown Name Among Heterodox Şūfis: An Attempt to Build Şūfī Poet Chelebi (Çelebi) Sultān's Identity

Abstract: Chelebi (Çelebi) Sultān is a Şūfī poet. Due to poor and limited sources, there is a hardness in finding accurate and sufficient information about him. Abdūlbakī Gölpinarlı claimed that this anonymous poet could be Oğlan Sheikh İsmā'il-i Ma'sūķī (d. 1539) from Bayramī-Melāmī by relying on the unanimous ghazal recorded in Hālet Efendi 800 in Suleymaniye Library. However, the fact that the aforementioned ghazal with simple copy variations published in Eşrefoğlu Rūmī Diwan weakens the credibility of his argument that Chelebi Sultān could be Oğlan Sheikh İsmā'il-i Ma'sūķī. Though the acknowledgment of this data, Gölpinarlı still insisted on the credibility of his claim that the ghazal belongs to Oğlan Sheikh. Moreover he argued that the claims suggesting that the ghazal belongs to Eşrefoğlu Rūmī (d. 1469) should be questioned. Other than this ghazal, there is one more qasida (kasīde) with having gizlidir word after the rhyme associate to Chelebi Sultān, and an annotation to this qasida by Āyine-zāde Mehmed Şemseddīn-i Sirozī (d. 1688/89). However, neither the qasida and ghazal attributed Chelebi Sultān nor the Āyine-zāde's annotation provide satisfying information to identify the identity of the poet. Therefore, it can be claimed that Chelebi Sultān's identification is based on weak arguments. No more evidence can develop these estimations into evidence-based arguments. This article tries to provide a virtual framework for the identity of Chelebi Sultān. In this context, the article firstly discusses Chelebi Sultān's disposition and popularity on Şūfī groups by considering the contents of the manuscripts mentioning him. Then, it analyzes whether Chelebi Sultān is associated with Hūrūfīs or not by focusing on the ism-musemmā subject in the two first couplets of the qasida attributed to the Şūfī poet. Finally, the article speculates whether the poet called Chelebi Sultān in literature could be Misālī (d. 1577), or not, who is one of the Hūrūfī poets. The subject of Chelebi Sultān's connection with Hūrūfism is examined under two titles in the article. The possibility of Chelebi Sultān to be Misālī, one of the Hūrūfī poets, was discussed based on the qasida with *nedür* rhyme. In this regard, there are two assumptions. The first one is that the pseudonym Misālī is mentioned in the qasida, and the second evidence is that there is a qasida with *nedür* word after rhyme belonging to Chelebi Sultān in the two copies of the Misālī Diwan. However, although the mentioned qasida exists in the recent copies, this qasida is not found in the oldest copies of the diwan. Therefore it is possible to conclude that this lack weakens the possibility that Chelebi Sultān could be Misālī, one of the Hūrūfī poets. The second title is related to the issue of the ism-musemmā in the first two couplets of the qasida with *nedür* word after rhyme. Through this analysis, it was discussed whether Chelebi Sultān could be Hūrūfī or not. At this point, it is revealed that there is a similarity between the two couplets of Chelebi Sultān in the qasida with *nedür* word after rhyme on the issue of ism-musemmā and some other couplets of Hūrūfī poets (Nesīmī / Hālīf, Misālī, et al.) on the same issue. Besides, the views of a few groups, apart from the Hūrūfī Poets, that discussed ism-musemmā issue in their poetry, were evaluated. The article refers to the Şūfī poet's qasida with *nedür* word after rhyme while discussing the issue of which groups favored Chelebi Sultān more and it also tried to determine which groups read this qasida at that period. To discuss the general content of the manuscript, the manuscript registered in Suleymaniye Library Mihrişah Sultan number 185, the corpus cataloged in Suleymaniye Library, Galata Mevlevihanesi 233, and the manuscript cataloged in Millet Library Ali Emiri Collection (AEArb) 4341, were examined. Thus it can be claimed both Chelebi Sultān and his qasida were popular among heterodox groups, as it was observed that the qasida also exists in the works of Hūrūfī, Alevi-Bektashi, and Bayramī-Melāmī groups. Despite all this, there is no clear conclusion regarding the identity of Chelebi Sultān. Nevertheless, it is possible to say that Chelebi Sultān was popular among heterodox Şūfī groups and that some Hūrūfī views influenced him.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Chelebi (Çelebi) Sultān, Sheikh İsmā'il-i Ma'sūķī, Eşrefoğlu Rūmī, Misālī, Ism-musemmā, Hürufism, Heterodox Şūfīs.

Heterodoks Sûfler Arasında Meçhul Bir İsmi İzini Sürmek:

Sûfi Şair Çelebi Sultan'ın Kimliğini İnşâ Denemesi

Öz: Çelebi Sultan, eldeki bilgilerin kit ve tartışmalı olması nedeniyle hakkında kesin bilgilere sahip olunmayan sûfi şairlerdendir. Abdülbaki Gölpınarlı, Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi 800 numarada kayıtlı kime ait olduğu hâlâ belirsizliğini koruyan bir gazelden hareketle, Çelebi Sultan'ın Bayramî-Melâmîlerinden Oğlan Şeyh İsmâîl-i Ma'sûkî (öl. 1539) olabileceği iddiasında bulunmuştur. Fakat bahsi geçen gazelin basit nüsha farklarıyla Eşrefoğlu Rûmî (öl. 1469) divanında da yer alması, Çelebi Sultan'ın, İsmâîl-i Ma'sûkî olma ihtimalini epeyce azaltmaktadır. Gölpınarlı bu bilgiye rağmen, gazelin Oğlan Şeyh'e ait olduğu şeklindeki iddiasının ardında durmuş ve Eşrefoğlu Rûmî'ye aidiyetine şüpheyle yaklaşılması gerektiğini belirtmiştir. *Gizlidir* redifli bu gazel dışında Çelebi Sultan'la ilişkilendirilen bir kaside ve bu kasideye Âyîne-zâde Mehmed Şemseddîn-i Sirozî (öl. 1688/89) tarafından yapılan bir şerh daha bulunmaktadır. Ancak gerek kendisine izafe edilen gazel ve kaside, gerekse Âyîne-zâde şerhi, sûfi şairin kimliğini aydınlatmada yeterli delil sunmadığından Çelebi Sultan'a dair söylenebilecekler, zorunlu olarak, tahminî çıkarımlarla sınırlı kalmaktadır. Bu yazının kaleme alınma amacı Çelebi Sultan'a dair tahminî bir çerçeve oluşturabilmektir. Bu bağlamda önce sûfi şairin zikredildiği yazmaların muhtevassından yola çıkılarak Çelebi Sultan'ın meşrebi, hangi sûfi zümreler arasında popüler olduğu ve Hurûfî şairlerden Misâlî (öl. 1577) ile bir bağının olup olamayacağı üzerinde durulmuş; sonrasındaysa kasidenin ilk iki beytinde ele alınan *isim-müsemma* meselesinden hareketle Çelebi Sultan'ın Hurûflikle ilgisinin bulunup bulunmadığı aşağıdaki şekilde tartışılmıştır. Çelebi Sultan'ın Hurûflikle bağı meselesi makalede iki başlık altında incelenmiştir. İlk başlıkta *nedür* redifli kasideden hareketle Çelebi Sultan'ın Hurûfî şairlerden Misâlî olma ihtimali ele alınmış ve bu bağlamda iki delilden hareket edilmiştir. İlk delil bahsi geçen kasidede Misâlî isminin geçmesi ikinci delil ise Misâlî Divanı'nın iki nüshasında Çelebi Sultan'a ait *nedür* redifli kasidenin bulunuyor olmasıdır. Fakat bahsi geçen nüshaların son dönemlerde istinsah edilip divanın en eski nüshalarında kasidenin geçmesi Çelebi Sultan'ın Hurûfî şairlerden Misâlî olma ihtimalini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. İkinci başlıkta ise *nedür* redifli kasidenin ilk iki beytinde geçen isim-müsemma meselesi ele alınarak Çelebi Sultan'ın Hurûfî olup olmadığı mevzusu tartışılmıştır. Bu noktada Çelebi Sultan'ın isim-müsemma meselesine dair *nedür* redifli kasidesindeki iki beyti ile bazı Hurûfî şairlerin (Nesîmî/ Halîlî, Misâlî vd.) bu husustaki beyitleri arasında benzerlik olduğu anlaşılmıştır. İlave olarak Hurûfler dışında isim-müsemmayı şiirine taşıyan birkaç zümrenin isim-müsemma bakışları da çalışmada ele alınmıştır. Çelebi Sultan'ın daha çok hangi gruplar tarafından sahiplenildiği konusu ele alınırken ise sûfi şairin *nedür* redifli kasidesinden hareket edilmiş ve bu kasidenin hangi zümreler arasında revaçta olduğu tespiti çalışılmıştır. Bu amaçla ilgili kasidenin bulunduğu Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan 185 numarada kayıtlı yazma, Süleymaniye Kütüphanesi Galata Mevlevihanesi 233'te kayıtlı mecmua ve Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu (AEArb) 4341'de kayıtlı yazmanın genel bir içerik dökümü yapılmıştır. Netice olarak *nedür* redifli kasidenin Hurûfî, Alevî-Bektaşî ve Bayramî-Melâmî grupların eserleriyle aynı yazmalar içinde bulunduğu ve dolayısıyla gerek Çelebi Sultan gerekse kasidesinin heterodoks gruplar arasında popüler olduğu sonucuna varılmıştır. Tüm bunlara rağmen Çelebi Sultan'ın kimliğine dair net bir sonuca ulaşılamamış ve sûfi şairin heterodoks gruplar arasında popüler olup kendisinde bazı Hurûfî etkilerin görüldüğü şeklinde muğlak bir çerçeveden öteye geçilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslâm Edebiyatı, Çelebi Sultan, Şeyh İsmâîl-i Ma'sûkî, Eşrefoğlu Rûmî, Misâlî, İsim-müsemma, Hurûflilik, Heterodoks Sûfler.

Giriş

Bir şiirin kime ait olduğu hususunda bilgi vermesiyle bir tür hüviyet hükmünde olan mahlaslar bu yönleriyle çoğu zaman araştırmacıların işini kolaylaştırmaktadır. Fakat bazı şairlerin/şairlerin mahlaslarının tespit edilememesi, bazılarının ise birden fazla mahlasa sahip

olmaları gibi durumlarda şaire dair söylenebilecekler sadece tahminlerle mümkün olmaktadır. Bu yazıda üzerinde durulan Çelebi Sultan için de aynı şey mevzu bahistir. Süfi şair hakkında, mahlas da dahil, elde tatmin edici malumat bulunmadığından, tartışmalı bilgi kırıntılarında hareketle, şaire dair tahmini/hayali bir çerçeve çizilmesi amaçlanmıştır.

Çelebi Sultan'ı günümüz literatürü için önemli kılan -kanaatimizce- kendi etkileyici portresinden ziyade, isminin Oğlan Şeyh İsmâîl-i Maşûkî (öl. 1539), Eşrefoğlu Rûmî (öl. 1469) ve Hurûfî şairlerden Misâlî (öl. 1577) gibi kişilerle birlikte anılmasıdır. Süfi şairin ismine birincil kaynak düzeyinde biri *nedür*¹ redifli kaside, diğeryse *gizlidir* redifli gazel olmak üzere iki kaynaktan rastlanmaktadır. Bunlara ilaveten bu meçhul şahsiyet için temel kaynaklardan biri de süfi şairin *nedür* redifli kasidesine Âyînezâde'nin (öl. 1688-89) yaptığı şerhtir. Bu şerh, müellifi olan Âyînezâde'nin ölüm tarihinden hareketle, Çelebi Sultan'ın *nedür* redifli kasidesini hangi dönemde yazdığına dair ipucu vermektedir. Zira Âyînezâde 1688/89 civarında öldüğüne göre bahsi geçen şerhin 1688/89 yılından önce bitirilmesi gereklidir. Buna bağlı olarak şerhe konu olan kasidenin de bu yıldan önce yazılmış olması elzemdir. Kasidede göze çarpan Hurûflik etkileri göz önüne alınırsa, Çelebi Sultan'ın bu kasidesi en erken, Anadolu'da Hurûflik etkilerinin görülmeye başlandığı 1400'lü yıllar ile en geç Âyînezâde'nin ölüm tarihi olan 1688/89'lü yıllar arasındaki bir dilimde kaleme alınmış olmalıdır.

Konunun birincil kaynaklarından Âyînezâde, şerhinin hemen girişinde *kutb-ı zamân* ve *şâh-ı devrân* olarak yücelttiği Çelebi Sultan'ın kim olduğu hususunda herhangi bir bilgi vermemiş, sadece süfi şairin kasidedeki suallerine hem-asrı (çağdaşı) olan erbâb-ı irfânın cevap veremediğini belirterek bunları cevaplamak suretiyle kasideyi şerhle yetinmiştir.² Gerçekten de bu şerh dışında Çelebi Sultan'a atfedilen bu kasidenin -bildiğimiz kadarıyla- bir şerhi yoktur. Acaba bunun sebebi, her bir beyti *nedür* şeklindeki sorularla dolu bu kasidenin kavranması zor yapısı mıdır? Şârihler bu yüzden mi şerhe yeltenememiştir? Aslında durum bundan kaynaklansa, tıpkı şâthiyelerde olduğu gibi, *nedür* redifli kasideye de birçok şerhin yazılması iktiza ederdi. O halde Çelebi Sultan'a ait bu kasidesinin şerh edil(e)memesinde farklı nedenler aranmalıdır.³

Âyînezâde şerhi dışında Çelebi Sultan'ın bu kasidesine birkaç yazmada daha rastlanmaktadır.⁴ Birincil kaynaklar dışında *Çelebi Sultan* ismi, güncel literatür bazında da bazı tespit yahut tahminlerin konusu olmuştur. Bu bağlamda Çelebi Sultan ve kasidesi, ilk önce bir doktora tezinde ele alınarak *Çelebi* ibaresinden hareketle süfi şairin Mevlevî şair yahut çelebilerden olabileceği fikri ortaya atılmıştır.⁵ Bu tahminin dayanak noktası -Mevlevî olduğu düşünülen- Rusûhî mahlaslı bir şairin vezin, kafiye ve imgeler bakımından Çelebi Sultan'ın kasi-

¹ Bahsi geçen kasidenin redifi *-sı nedür* olmasına rağmen ifade kolaylığı açısından sadece *nedür* tercih edilmiştir.

² Âyînezâde Mehmed Şemseddîn-i Sirozî, *Şerh-i Manzûme-i Su'âlât-ı Çelebi Sultân* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 1464/2), 7b. Âyînezâde'nin bu şerhi yayınlanmıştır. bk. Erdoğan Taştan, "Âyînezâde Muhammed Şemseddîn-i Sirozî'nin Çelebi Sultan Mehmed'e Atfedilen Şiire Yaptığı Şerh: Şerh-i Manzûme-i Çelebi Sultân", *Divânü Lugatî't-Türk'ten Senglah'a Türkçe*, haz. Mehmet Ölmez vd. (İstanbul: Kesit Yayınları, 2017), 617-647. Bu çalışmaya bundan sonra *Şerh-i Manzûme-i Çelebi Sultan* olarak atıf yapılacaktır.

³ Süfi literatüründe tasavvufun müşkülleriyle ilgili çeşitli sualleri hâiz metinlerin (mektup, şiir vs.) kaleme alınarak dönemin entelektüellerine gönderildiğine dair bazı örnekler söz konusudur. Emîr Hüseyinî'nin (öl. 1329'dan sonra) Mahmud Şebüsterî'ye (öl. 1320) gönderdiği tasavvufa dair on beş soruluk mektup bunlardan biridir ki mektubun mahiyeti aynı zamanda Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ının da çerçevesini teşkil etmektedir. Çelebi Sultan'ın *nedür* redifli kasidesindeki sorular, gelenek açısından, Emîr Hüseyinî'nin mektubundaki suallere bağlanabilir mi bilmiyoruz, fakat en azından bir etkillenme ihtimalinden bahsetmek mümkündür. Emîr Hüseyinî'nin soruları ve bunların *Gülşen-i Râz*'in telifindeki yerine dair bk. Muammer Cengiz, *Şebüsterî ve Gülşen-i Râz* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016), 101-105.

⁴ Gerek kaside metninin yer aldığı bu nüshalar gerekse Âyînezâde şerhinin nüshaları için bk. Taştan, "Şerh-i Manzûme-i Çelebi Sultan", 621-622, 627-629.

⁵ Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri* (İstanbul: Kitabevi, 2000), 41.

desiyle benzerlik gösteren 13 beyitlik bir kasidesidir. Bu noktadan hareketle aynı araştırmanın diğer bir çalışmasında Çelebi Sultan ile 13 beyitlik kasidenin şairi Rusûhî'nin aynı kişiler olduğu düşünülmüş ve bahsi geçen Rusûhî'nin [dolayısıyla da Çelebi Sultan'ın] Mesnevî şârihi İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî (öl. 1631) olduğu sonucuna varılmıştır.⁶ Şu durumda Çelebi Sultan'ın kim olabileceğine dair ortaya atılan ilk isim *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî* olmaktadır.

Çelebi Sultan hakkındaki bir diğer tahmin ise sûfi şairin Osmanlı sultanlarından *Çelebi Mehmed* (salt. 1413-1421) olduğu şeklindedir. Bu iddianın dayanak noktası ise sûfi şaire ait 52 beyitlik kasidenin bazı yazma eserlerde Çelebi Mehmed'e ait gösterilmesidir. Bu yazmalardan hareketle Çelebi Sultan, Fetret devri sultanı Çelebi Mehmed olarak düşünülmüştür.⁷ Bunlara ilave olarak Çelebi Sultan ve kasidesi tarafımızca hazırlanan iki çalışmaya da konu olmuş; bu çalışmalarda Çelebi Sultan, Gölpinarlı'nın tespitlerinden hareketle *Şeyh İsmâîl-i Maşûkî* olarak yorumlanmıştır.⁸

1. Bir Gazel İki İsim: Oğlan Şeyh mi, Eşrefoğlu Rûmî mi?

Çelebi Sultan hakkındaki ilk iddia Abdülbaki Gölpinarlı'dan gelmiştir. *Melâmîlik ve Melâmîler*'deki kayıttan anlaşılacağı üzere Gölpinarlı, Çelebi Sultan'ın, Oğlan Şeyh İsmâîl-i Ma'şûkî olduğu görüşündedir. Gölpinarlı'yı bu fikre sevk eden âmil ise Bayramî-Melâmîleri için önemli bir kaynak olan Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi 800'de kayıtlı *gizlidir* redifli bir gazeldir. Bahsi geçen gazel mecmuanın varak 73b'sine "min-keâm-ı Çelebi Sultân kuddise sırruhû" başlığıyla derkenar olarak kaydedilmiştir.⁹ Bu gazelin hemen sonrasında Hâlet Efendi 800'deki mecmuada "li-İsmâ'îl-i Ma'şûkî bin eş-Şeyh Pîr Aliyy-i Aksarayî kuddise sırruhû" başlığı ile dört gazel daha bulunmaktadır. Gölpinarlı, mecmuadaki bu verilerden hareketle "min-keâm-ı Çelebi Sultân" başlığı altındaki gazeli de dahil ederek Oğlan Şeyh İsmâîl-i Maşûkî'nin beş manzumesinden bahsetmektedir.¹⁰ Burada dikkat edilmesi gereken Gölpinarlı'nın mecmuadaki *Çelebi Sultan* kaydını İsmâîl-i Maşûkî olarak yorumlamasıdır. Bu yorumda muhtemelen *min-keâm-ı Çelebi Sultân* başlığı altındaki gazelin son beytinde geçen *Dervîş*'in Oğlan Şeyh'e yaptığı gönderme etkili olmuştur. Gölpinarlı'nın, *Dervîş*'in ilk harfini büyük harfle yazması da bu lafzı İsmâîl-i Ma'şûkî'nin mahlası olarak yorumlamasından kaynaklıdır.¹¹ Şu durumda şayet birden fazla Çelebi Sultan söz konusu değilse mecmuada kayıtlı beş beyitlik bu gazelin Bayramî-Melâmî şeyhi İsmâîl-i Maşûkî'ye ait olma ihtimali

⁶ Ömür Ceylan, *Bağ Bozumu* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2011), 172.

⁷ Erdoğan Taştan'ın aktardığına göre Çelebi Sultan'ın bu kasidesi Âyinezâde'nin şerhi haricinde üç farklı yazmada daha bulunmakta olup Millet Kütüphanesi AEarb 4341/6'da kayıtlı yazmanın 71b'sinde, "Kasîde-i Su'âlât-ı İlm-i Ledünnî li-Çelebi Sultân Muhammed Han rahmetullâhi aleyh" olarak, Süleymaniye Kütüphanesi Galata Mevlevihanesi 233/20'de kayıtlı yazmanın 199b'sinde "Çelebi Sultân Muhammed Fermâyed" olarak, Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan 185/17'de kayıtlı yazmanın fihristinde, "Kasîde-i Çelebi Sultân Muhammed Han rahmetullâhi te'âlâ aleyh" olarak ve aynı yazmanın 242a'sında ise "Kasîde-i Çelebi Sultân rahmetullâhi aleyh" şeklinde geçmektedir. Taştan, "Şerh-i Manzûme-i Çelebi Sultan", 621-622. Bu kayıtlardan hareketle Çelebi Sultan'ın "Çelebi Mehmed" hususiyetleri bakımından Fetret devri sultanı Çelebi Mehmed'in yaşadığı dönemin özelliklerini yansıtmaması gibi nedenlerle Çelebi Sultan'ın *Çelebi Mehmed* olma ihtimaline ihtiyatla yaklaşılması gerektiği vurgulanmıştır. Taştan, "Şerh-i Manzûme-i Çelebi Sultan", 626-627.

⁸ İlgili çalışmalar için bk. Oğuzhan Şahin, *İki Süfînin Mücadelesi* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018), 382; "Klasik Metinlerde Övgünün Karakteristiği: Müellif Kendini Nasıl Yüceltir?", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 23/45 (2018/2), 93.

⁹ *Gizlidir* redifli bu gazelin metni için bk. *Mecmua* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi 800), 73b; Abdülbaki Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler* (İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1931), 50-51. Çelebi Sultan'ın *nedür* redifli kasidesinin metni için bkz. Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, 113-116.

¹⁰ Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 50-53.

¹¹ Bayramî-Melâmîliğinin kaynaklarından *Mir'âtü'l-İşk*'in muhtelif yerlerinde geçtiği üzere İsmâîl-i Maşûkî'nin isimlerinden biri de *Dervîş Kemâl*'dir. Ahmet Yaşar Ocak, bu kaynağa dayanarak Oğlan

780 | Oğuzhan Şahin. Heterodoks Süfler Arasında Meçhul Bir İsmi İzini Sürmek...

ortaya çıkmaktadır.¹² Ancak Çelebi Sultan'ın Oğlan Şeyh olma ihtimalini zayıflatan önemli bir kayıttan bahsetmek gereklidir. Gölpinarlı'nın, *Melâmîlik ve Melâmîler*'in *ilâve* kısmında vur-guladığı üzere Oğlan Şeyh'e ait olduğu düşünülen *min-keâm-ı Çelebi Sultân* başlığı altındaki *gizlidir* redifli bu gazel, divanının bazı nüshalarında Eşrefoğlu'na ait gözükmektedir.¹³ Buna rağmen Gölpinarlı:

Hâlet Efendi Kütüphanesi 800 numarada mukayyed mecmuada bu gazel, *min-keâm-ı Çelebi Sultân kuddise sırruhû* kaydıyla Oğlan Şeyh'e ait gösterilmektedir. [Gazelin] mecmuadan [yani Hâlet Efendi 800'den] naklettiğimiz şekli vezin ve kafiye nokta-yı nazarından daha mazbut ve mükemmeldir. Divanda biraz tahrif edilmiş benziyor. Bu gazel, 10'uncu asırdan evvelki bir mecmua veya divanda Eşrefoğlu'na ait olarak görülmedikçe kat'î bir şey söylenemez.¹⁴

demek suretiyle gazelin Eşrefoğlu Rûmî'ye aidiyetine şüphe ile yaklaşmakta ve Oğlan Şeyh'e ait olma ihtimaline daha yakın durmaktadır. Bu yüzden Eşrefoğlu divanının birçok nüshasında yer alan bu gazelin ona ait olup olmadığı mevzuunu ele almak ortadaki bu şüpheyi izale için önemlidir. Bu bağlamda Eşrefoğlu'na mal edilen *gizlidir* redifli gazelin geçtiği Hâlet Efendi 800'deki mecmua ve *Eşrefoğlu Divanı*'nın nüshalarına odaklanmak yerinde olacaktır.

Hâlet Efendi'deki mecmuada *gizlidir* redifli bu gazel dışında Eşrefoğlu Rûmî'nin bazı gazelleri daha vardır. Şayet bu gazel Eşrefoğlu'na aitse, bahsi geçen mecmuadaki gazelleri de dahil olmak üzere, neredeyse bütün gazellerinde mahlas kullandığı görülen Eşrefoğlu Rûmî'nin, *gizlidir* redifli Hâlet Efendi'deki bu gazelde neden mahlasını kullanmadığı açıklanmaya muhtaç bir durumdur. Başka bir tuhaflık ise Eşrefoğlu divanının tarihen en eski nüshalarında karşımıza çıkmaktadır. Gölpinarlı'nın şüphanesindeki haklılığını teyit edercesine, Eşrefoğlu divanının başta matbu nüshalar olmak üzere geç dönem tarihli birçok nüshasında yer alan bu gazelin, bilinen en eski nüshalardan olan İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 769 ve Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa 866'da bulunmuyor oluşu hakikaten ilgi çekicidir.¹⁵ Bu

Şeyh'in asıl adının Derviş Kemâl olduğunu belirtiyor. Bu yüzden Derviş Kemâl'den kinayeye son beyitte geçen *Derviş*'i Oğlan Şeyh'e hasretmek pek de mantıksız değildir. Derviş Kemâl ismi için bk. İsmail Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî-Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'ı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), 214-217; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler: 15-17. Yüzyıllar* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013), 330. Ancak *Mir'âtü'l-İşk'ın* bazı yerlerinde İsmâil-i Maşûkî, Şeyh Kemâl şeklinde de geçtiğinden *Derviş'in İsmâil-i Maşûkî için kullanılan unvan sıfatlarından biri olma ihtimali akla gelmektedir*. bk. Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî-Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'ı*, 216.

¹² İsmâil-i Maşûkî'nin Çelebi Sultan olarak anılma ihtimaline dair şöyle bir tahminde bulunulabilir. Ahmet Yaşar Ocak'a göre kutup-Mehdî eksenli Bayrâmî-Melâmî öğretisi, Mehdîlik kanalıyla saltanat iddiasında bulunup gerçek sultanın kendi kutupları olduğunu kabul etmektedir. bk. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, 347. *Semerâtü'l-Fuâd* ve *Sergüzeşt* gibi bazı Melâmî kaynaklarında İsmâil-i Maşûkî'nin babası Pir Aliyy-i Aksarâyî'nin "Pir Ali Sultan", Mehmed Amîkî'nin *Eyyühe'l-Veled* risalesindeyse Hamza Bâlî'nin (öl. 1561) "Hamza Sultan" olarak zikredildiği şeklindeki malumat Melâmîlerin sultanlık iddialarıyla yakından ilgilidir. Aynı şekilde Çelebi Şeyh olarak bilinen İsmâil-i Maşûkî'nin, müridleri tarafından kutb-Mehdî inancının bir gereği olarak "Çelebi Sultan" biçiminde anılması da ihtimal dâhilindedir. Pir Ali Sultan ve Hamza Sultan şeklindeki kayıtlar için bk. Abdurrezzak Tek, *Melâmet Risâleleri: Bayrâmî Melâmîliği'ne Dair* (Bursa: Emin Yayınları, 2007), 83-85, 133-134; Mehmed Amîkî, *Risâle-i Tâ'ife-i Mülâhidân* (Ankara: Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 330/3), 65b.

¹³ Gölpinarlı'nın İsmâil-i Maşûkî'ye ait gösterdiği gazelin Eşrefoğlu Rûmî'ye ait versiyonu için bk. Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 351.

¹⁴ Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 351.

¹⁵ Bill Hickman'ın verilerine göre Eşrefoğlu divanının bilinen en eski nüshaları şunlardır:

1) British Library, OR 7699 (istinsah yılı: 996/1587)

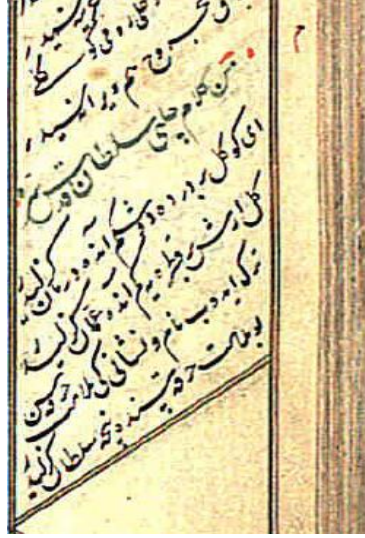
2) İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin 769 (istinsah yılı: 997/1588)

3) British Library, OR 7191 (istinsah yılı: 1029/1619) iv) Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa 866 (istinsah yılı: 1035/1625). bk. Bill Hickman, "On Editing Ottoman Turkish *Tekke* Poetry", *Journal of the American Oriental Society* 137/3 (2017), 571-572.

Beş nüshayla Eşrefoğlu divanının tenkitli neşrini hazırlayan Mustafa Güneş'in çalışmasındaysa *gizli* redifli bu gazel yer almaktadır. Ancak biri Hickman'ın listesindeki dördüncü nüsha olan Nafiz Paşa

sebeple bahsi geçen gazelin Eşrefoğlu Rûmî'ye ait olmayıp geç dönem nüshalarına sonradan eklenme ihtimali ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan Çelebi Sultan'ın gerek Oğlan Şeyh gerekse Eşrefoğlu Rûmî dışında üçüncü bir kişi olma ihtimali de mevzu bahistir ki bunun açıklaması şöyledir: Hâlet Efendi 800'deki mecmuada bir şairden diğerine geçilirken ara başlıklar genelde kırmızı (surh) ile yazılıp vurgu açısından yanlarına "mîm" harfi koyulmuştur. Mecmua-daki *min-keîâm-ı Çelebi Sultân kuddise sırruhû* başlığı surh olmasa da bu ibarenin başında da başlık olduğunu gösterir mahiyette bir "mîm" harfi bulunmaktadır.

Şekil 1: Mecmuada Çelebi Sultan'a Ait Gizlidir Redifli Gazelin Başlığı: *min-keîâm-ı Çelebi Sultân Kuddise Sırruhû*. (Hâlet Efendi, 800), 73b.

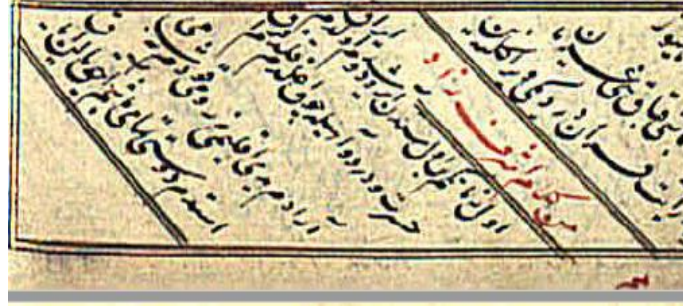
Aynı işaret Çelebi Sultan'dan bir önceki şair olan Eşrefoğlu'nun şiirlerini belirtmek amacıyla *min-keîâm-ı Eşref-zâde* ibaresinin başına ve ondan hemen sonraki şair olan İsmâîl-i Ma'sûkî'nin manzumelerini vurgulamak için *li-İsmâ'îl-i Ma'sûkî bin eş-Şeyh Pîr Aliyy-i Aksarayî kuddise sırruhû* başlığına da koyulmuştur.¹⁶

ile diğeri istinsah tarihi belirsiz olan Milli Kütüphane nüshasında bu gazelin bulunmadığı Güneş tarafından tenkitli neşirde belirtilmiştir. Mustafa Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı: İnceleme-Metin* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994), 223. Bu tez daha sonra "Mustafa Güneş, *İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Hayatı-Eserleri ve Dîvânı* (İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı, 2006)" künyesiyle yayımlanmıştır. İlave olarak Asaf Hâlet Çelebi'nin Esad Efendi 2590 (istinsah yılı:1181/1767), Laleli 1732 (istinsah:1265/1848) ve geç dönem tarihli bazı matbu nüshalardan kurduğu divan metninde de *gizlidir* redifli bu gazel bulunmaktadır. Asaf Hâlet Çelebi, *Eşrefoğlu Dîvânı* (Ankara: Hece Yayınları, 3. Baskı, 2015), 154-155.

¹⁶ *Mecmua* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi 800), 70b, 73b.

782 | Oğuzhan Şahin. Heterodoks Süfler Arasında Meçhul Bir İsmi Sürmek...

Şekil 2: Mecmuada Eşrefoğlu Rûmî'ye Ait Gazelleri Gösteren Başlık: *min-keîâm-ı Eşref-zâde*. (Hâlet Efendi, 800), 70b.

Gölpınarlı'nın iddia ettiği üzere *gizlidir* redifli bu gazel, şayet Oğlan Şeyh'e ait olsaydı, kendisinden hemen sonra yer alan İsmâîl-i Ma'sûkî'nin gazelleri için "İ-İsmâ'îl-i Ma'sûkî..." şeklinde yeni bir başlık açılması gereği duyulmazdı. Mecmuada sırasıyla Eşrefoğlu, Çelebi Sultan ve Oğlan Şeyh'in şiirlerini gösteren üç ayrı başlığın bulunuyor oluşu bu üç ismin de birbirinden farklı müstakil birer şair olduğunun göstergesidir. Dolayısıyla bu noktadan bakılınca Çelebi Sultan'ın gerek Oğlan Şeyh İsmâîl-i Ma'sûkî gerekse Eşrefoğlu Rûmî olma ihtimali epeyce zayıftır.

Şekil 3: Mecmuada Oğlan Şeyh'in Manzumelerini Gösteren Başlık: *li-İsmâ'îl-i Ma'sûkî bin eş-Şeyh Pîr Aliyy-i Aksarayî kuddise sırruhû*. (Hâlet Efendi, 800), 73b.

2. Çelebi Sultan Hangi Zümreler Arasında Popülerdir?

Hâlet Efendi 800'de kayıtlı mecmuada Çelebi Sultan başlığıyla verilen *gizlidir* redifli bu gazel şayet ki Oğlan Şeyh ve Eşrefoğlu'na ait değilse kime aittir? Gazelin başlığında ismi zikredilen Çelebi Sultan kim olabilir? Doğrusunu söylemek gerekirse biri *nedür* redifli bir kasidede, biri de *min-keîâm-ı Çelebi Sultan* şeklindeki başlıkta olmak üzere sadece iki metinde karşımıza çıkan Çelebi Sultan'ın kim olduğunu tahmin etmek pek de mümkün değildir. Üstelik *min-keîâm-ı Çelebi Sultân* başlığı altındaki *gizlidir* redifli gazelle:

Ey bilen Hakk'un kelâmın evvel esmâsı nedür

Evvel esmâsın bilürsen söyle ma'nâsı nedür

matlalı Çelebi Sultan mahlashı 52 beyitlik kaside içerik ve üslûp itibarıyla hiç de birbirine yakın değildir. Bu karmaşık duruma literatürde *birden fazla* Çelebi Sultan olabilme ihtimali de eklenirse iş çığırından çıkmaktadır. Sadece isimden/mahlastan yola çıkarak bu düğümü çözebilmek muhtemel olmadığına göre süfi şairin hangi zümreler arasında popüler olduğunu anlamaya çalışmak ve bu suretle ona dair tahminî bir çerçeve oluşturmak daha mantıklı görülmektedir.

Çelebi Sultan'ın hangi zümreler arasında popüler olduğunu saptayabilmek de kolay değildir. Ancak şüfî şairin hangi zümreler tarafından okunduğunu/sahiplendiğini tespit etmek bu hususta bize genel bir fikir verebilir. Bu nedenle Çelebi Sultan'a ait metinleri bulunduran yazmaların muhteva dökümlerini yapmak onu okuyan/sahiplenen zümreler hakkında bize ipucu verecektir.¹⁷ Bu bağlamda örnek olarak şairin *nedür* redifli kasidesini içeren yazmalar kullanılmıştır.

Çelebi Sultan isminin geçtiği *nedür* redifli kaside Âyînezâde şerhi haricinde üç yazmada daha karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan 185'te kayıtlıdır. Çelebi Sultan'a ait kaside bu yazmanın en sonunda [242a-243a] bulunmakta olup yazmanın genelinde kullanılan hattın (yazıdan) farklı bir hatla yazılmıştır. Bu kasidenin hemen öncesinde kasidenin yazıldığı hat ile Hurûfî şair Vahdetî'ye (öl. 1598) ait bir kaside ve bunun bir öncesinde de Seyyid Seyfullâh Nizâmoğlu'na (öl. 1601) ait birkaç manzume yer almaktadır. Bunun dışında yazmada Eşrefoğlu Rûmî'nin bir manzumesi ve [yazmanın geneline hâkim olan hatla] Hurûfî şair Refî'î'ye (öl. 1409'dan sonra) ait Beşâretnâme (yazmadaki istinsah yılı: 1112/1701) kendisine yer bulmuştur.¹⁸

Çelebi Sultan'ın *nedür* redifli bu kasidesinin Refî'î ile Vahdetî gibi Hurûfî, Eşrefoğlu Rûmî gibi bir Hallâc mübtelâsı ve Seyyid Seyfullâh Nizâmoğlu gibi Hurûfîlik etkisi taşıyan Caferî mezhep taşkın bir vahdet-i vücûdçu ile aynı mecmua içinde bulunuyor oluşturu şüfî şairin bu tür gruplar arasında revaçta olduğunun göstergesidir. Şiilik temayülü, vahdet-i mevcuda kapı aralayan vahdet-i vücûdculuk ve Hurûfîlik izleri bir arada düşünüldüğünde Çelebi Sultan'ı Bayramî-Melâmîleri, Alevî-Bektaşî zümreler ve kısmi de olsa bu tür etkiler taşıyan Halvetîler arasında aramak çok da mantıksız değildir. Ancak bunlardan Alevî-Bektaşî zümrelerinin daha ağır bastığını Çelebi Sultan'a ait kasidenin son beytini müteâkiben düşülen: "Hâdim-i şer'-i Resûl-i Kibriyâ/ Mahrem-i sırr-ı kelâm-ı *hel etâ*/ Dâ'î vü râzî mine'l-gafûr/ Çelebi Sultân dâ'î-yi bî-riyâ"¹⁹ kaydındaki *hel etâya* istinâden düşünebiliriz.²⁰

Çelebi Sultan'a ait kasideyi içeren ikinci yazma eser ise Süleymaniye Kütüphanesi Galata Mevlevihanesi 233'te kayıtlıdır. Neredeyse her bir yaprağı Alevî-Bektaşî zümrelerin risale, şiir ve ritüellerini içeren yazmanın 199b-201a yaprakları arasında geçen kaside "Çelebi Sultân Mehmed fermâyed" başlığıyla verilip son beytin hemen ardından "hû dost" diye bit-

¹⁷ Abdullah Uçar'ın bir şiir mecmuasından aktardığı bilgiler, eserlerin içerik dökümlerinin şairler hakkında tahmini bir çerçeve çizilemek için elverişli olduğu noktasında kullanışlı bir örnek sunmaktadır. Uçar'ın belirttiğine göre 32 yapraklık bu mecmuada 9 farklı şair ve 71 gazel mevcuttur. Dokuz şairin beşi Bektaşî, ikisi Hurûfî ve biri de Halvetî'dir; birininse aidiyeti tespit edilememiştir. Bu bilgi dâhilinde mecmuanın en az 3/4'ünü *aynı meşrepteki şairlerin* oluşturduğunu söylemek mümkündür. Abdullah Uçar, "Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bölümü K280 Numaralı Şiir Mecmuası", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2017), 4.

¹⁸ Bahsi geçen metinlerin yazmada sıralanışı şöyledir: Beşâret-nâme Risâle-yi Refî'î Efendi (200b-222a); Ez-makâlât-ı Eşrefzâde (235a-236b); Hüve'l-ayn hâzâ risâle-yi şerîf esrârü'l-ârifin min-makâlât-ı Nizâmîzâde Seyyid Seyfullâh Efendi (236b-240b); Kasîde-yi Hazret-i Vahdetî Efendi (241a-241b); Kasîde-yi Çelebi Sultân (242a-243a).

¹⁹ Manzum olarak kaleme alınan bu kaydın son iki mısraında vezin aksamaktadır.

²⁰ (Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, 185), 243a. Bu kayıttaki geçen "hel etâ" ayetinin özellikle Alevî-Bektaşî gruplar arasında yaygın şekilde Hz. Ali için kullanıldığı düşünülecek olursa Çelebi Sultan'ın "hel etâ" sırrının mahremi olarak nitelenmesi bu gruplarla arasında organik bir bağ olabileceğini düşündürmektedir. *Hel etâ*'nın Alevî-Bektaşî literatüründeki önemi ve yaygınlığına dair bir kaynak için bk. Emel Şimşek, "Türkiye'de Alevilik - Bektaşîlikle İlgili Hazırlanan Sözlükleri Eleştirel Okuma Denemesi", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 9/26 (2021), 82.

784 | Oğuzhan Şahin. Heterodoks Sûfler Arasında Meçhul Bir İsmi Sürmek...

mektedir. Galata Mevlevihanesi 233'te kayıtlı bu nüshanın muhteva olarak Alevî-Bektaşî literatürüne dair metinler içermesi Çelebi Sultan'ın Alevî-Bektaşî zümreler arasındaki popülarlığına ikinci bir delil olarak düşünülebilir.²¹

Üçüncü ve son olarak ise Çelebi Sultan'ın *nedür* redifli kasidesi "Kasîde-i Su'âlât-ı İlm-i Ledünnî li-Çelebi Sultân Mehmed Han rahmetullâhi te'âlâ" başlığıyla Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu (AEArb) 4341'de kayıtlı yazmanın 71b ve 73a-74a yapraklarında bulunmaktadır. Bu mecmuada kullanılan hat ta'lik olmasına rağmen *nedür* redifli şiir farklı bir hat (nesih) ile yazmanın boş yapraklarına muhtemelen sonradan eklenmiştir. Zira kaside, mecmuanın 71b'sinde başlamasına rağmen 72a ve 72b ile değil 73a-74a ile devam etmektedir. 72a ve 72b'de ise farklı metinler (72a dört beyit, 72b'de ise Gazi Giray'ın bir gazeli) bulunmaktadır ki bu metinlerde kullanılan hat Çelebi Sultan'ın kasidesindeki hattan farklıdır. Muhtemelen 71b ile başlayan kaside 72a ve 72b dolu olduğu için 73a-74a ile devam etmek zorunda kalmıştır. Mecmuadaki Gazi Giray ve Sultan II. Selim'in şiirleri nedeniyle olsa gerek *nedür* redifli kasideyi yazan kişi Çelebi Sultan ibaresini Çelebi Mehmed olarak yorumlamıştır. Bu mecmuanın muhtevasından yola çıkarak Çelebi Sultan'ı Çelebi Mehmed olarak düşünebilmek kolay değildir.

Neticede ilk iki yazmanın muhtevasından hareketle Çelebi Sultan'ın Bayramî-Melâmîleri ile Alevî-Bektaşî zümreler arasında popüler olduğunu, ayrıca bu iki zümreye bazı Halvetîleri de eklemek gerektiğini belirtmeli ve tüm bu zümreler arasında başarıyla nüfuz etmiş Hurûfleri unutmamalıyız. Çelebi Sultan'ın bu zümreler arasında anılmasını/popüler olmasını kendisinin de o zümrelerin bir parçası olması şeklinde değerlendirmek mümkündür.

3. Çelebi Sultan'ı Hurûfler Arasında Aramak

Bu başlık altında meşreben heterodoks sûfler arasında popüler olduğunu düşündüğümüz Çelebi Sultan'ın kim olabileceğine dair bir isim üzerinde daha durmak istiyoruz. Çelebi Sultan'a ait *nedür* redifli kasidenin:

Dünyede nedür misâli Hakk ile söyleşmenün

Hem dahî cennet nedür yâ kasr-ı tûbâsı nedür

beytinde geçen *misâli* lafzı, aynı zamanda mahlas olarak Misâlî şeklinde de okunmaya elverişli olduğundan, kasidenin Hurûfî şairlerden Misâlî'ye ait olma ihtimali ortaya çıkmaktadır.²² Ancak kasidenin bulunduğu yazmalarda, Misâlî'nin mahlas olduğunu göstermek için kelimeyi kırmızı (surh) ile yazma yahut da üstünü çizme gibi bir yola gidilmemiştir. Fakat bu basit veriden hareketle *nedür* redifli kasidenin kesin olarak Misâlî'ye ait olmadığı iddia edilemez. Zira kasidede mahlas olarak Misâlî gibi Çelebi Sultan da vurgulanmamıştır.²³

Bahsi geçen kasidenin Misâlî'ye aidiyeti hakkında net bir şey söylemek için başka delillere ihtiyaç olduğu ortadadır ki *Misâlî Divanı* bunlardan biridir. *Divan*'ın bir neşrine göre Çelebi Sultan'a atfedilen *nedür* redifli kaside 47 beyit şeklinde *Misâlî Divan*'ında yer almakta olup bu metin, bazı nüsha farkları haricinde Çelebi Sultan'a mal edilenle aynıdır.²⁴ Fakat *Misâlî Divanı*'nı neşreden Deva Güneş'in belirttiğine göre *nedür* redifli bu kaside *Divan*'ın sa-

²¹ Yazmanın muhtevasına dair birkaç örnek şöyledir: Hâzâ Delîl-i Budalâ Pend-nâme-yi Kaygusuz; Te'lif-i Abdâl Mûsâ Sultân, Çeşitli Tercemânlar (Tercemân-ı Misâfir, Tercemân-ı Şerbet, Çerâğ Tercemânı vs.), Hâzâ Erkân-ı Sultân Abdâl Mûsâ, Ta'rîf kerdan-i nâd-ı Alî kerremallâhu vechehû, Hâzâ Manzûmât-ı Dervîş Ahmed, Der-beyân-ı Hünkâr Hâcî Bektaş-ı Velî, Hâzâ Kitâbu Vücûd-nâme vs.

²² Misâlî lafzının kasidede geçtiği tek beyit bu olmayıp, *Var mıdır âyâ cihânda hiç tecelliden nişân // Vahy-i Cibrîl'ün misâli/Misâlî hem Mesîhâsı nedür* beytinde de geçmektedir.

²³ Çelebi Sultan mahlası bu dört yazmadan sadece Galata Mevlevihanesi'nde kayıtlı olanda üstü çizilmek suretiyle vurgulanmıştır. Ancak orada da mahlas *Çelebi Sultân Mehmed* şeklindedir ve bu haliyle kasidenin veznine uymamaktadır.

²⁴ İlgili neşir ve kaside için bk. Deva Güneş, *Misâlî Divânı: İnceleme-Metin* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 86-91.

dece iki nüshasında bulunmaktadır. Üstelik bu iki nüsha da istinsah yılı bakımından müelliften epeyce sonradır. Bunlardan Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi 1024/2 numarada kayıtlı nüsha 1893, Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi 24233'te kayıtlı nüshaysa 1901'de istinsah edilmiştir.²⁵ *Misâli Divanı*'nın tarih bakımından eski nüshalarında bu kaside mevcut değildir.²⁶ Bu da kasidenin divana sonradan eklenme ihtimalini ortaya çıkardığından *nedür* redifli kasidenin *Misâli*'ye aidiyetine dair şüpheler uyandırmaktadır. Bunun dışında *nedür* redifli kasidenin *Misâli*'ye aidiyetine dair şüpheleri artıran birkaç husus daha söz konusudur. Öncelikle divandaki kasidelere göz atıldığında Hurûfî şair *Misâli*'nin mahlası, *Divan*'da kasidelerin uzunluğuna bakmaksızın genelde son beyitte kullanılmışken bu kasidede mahlas sondan yedinci beyitte (41'inci beyit) kullanılmıştır. Bir diğer dikkat çekici husus ise kasidede *Misâli* mahlasıyla Çelebi Sultan mahlasının aynı anda kullanılmış olmasıdır.²⁷ Kanatimizce bahsi geçen tüm bu hususlar kasidenin *Misâli*'ye ait olma ihtimalini epeyce zayıflatmaktadır. Fakat vurguladığımız bu hususları bir kenara bırakıp da divana odaklandığımızda, üzerinde durduğumuz kaside ile aynı redif, kafiye ve edâda *Misâli*'ye ait iki şiir daha olduğu görülecektir.²⁸ Bu şiirlerdeki imgelerle Çelebi Sultan'a ait kaside arasında Hurûflik imgeleri açısından da ortaklıklar vardır. Dolayısıyla ya *Misâli Divanı*'ndaki bu şiirler sebebiyle Çelebi Sultan'a ait kaside *Misâli*'ye mâl edilmiş ya da normalde de *Misâli*'ye ait olan bu kaside Çelebi Sultan adına kayıtlı, bilmediğimiz benzeri bir metinle birleştirilmiştir. Belki bu şekilde başka ihtimaller daha sıralanabilir, ama kördüğüm halini alan bu meselenin çözümü hiç de kolay değildir.

Misâli'nin *nedür*redifli şiirleri dışında Nesîmî, Usûlî ve Rusûhî gibi şairlerin de benzeri şiirleri vardır.²⁹ Bu isimlerden özellikle Nesîmî'nin gazeli dikkat çekici olup ilk beyti nere-deyse Çelebi Sultan'a ait kasidenin *ilk iki beytiyle* aynıdır.³⁰ Dikkat çekici bir diğer nokta ise

²⁵ Güneş, *Misâli Divânı: İnceleme-Metin*, 54-56. Kütahya'daki nüshanın temini hususunda yardımlarını gördüğüm Bahadır Kurt'a teşekkür ederim.

²⁶ Söz gelişi divanın -istinsah tarihi tartışmalı da olsa- eski nüshalarından kabul edilen Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzum Eserler 390'da kayıtlı nüshada ve Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 2636 numarada kayıtlı istinsah yılı 1003 (1594-95) olan nüshada *nedür* redifli kaside yoktur. Ali Emîrî 390'daki nüshanın istinsah yılı ile ilgili malumat için bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Hurûflik Metinleri Kataloğu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973) 77-78, 121-123. Yazma Bağışlar 2636 numaradaki nüsha esas alınarak hazırlanan *Misâli* divanın diğer bir neşri için bk. Mehmet Dede, *Divân-ı Gül Baba ve Transkripsiyonlu Metni* (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001).

²⁷ Bu iki mahlas, Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesindeki nüshada şöyle geçmektedir:

*Dünyada nedür Misâli Hakkıla söyleşmenün
Hem dahı cennet de nedür (ü) kasr u tûbâsı nedür
Ey ma'ârifden habersiz câhilân-ı har-sıfat
Yâ tahâret kaç bölükdür şikk-ı zîbâsı nedür
Çelebi Sultân idüp keşf-i hakâyık sırrını
İlm-i Hakda dört kitâbun söyle ma'nâsı nedür*

Misâli Divanı (Kütahya: Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi, 24233).

²⁸ Söz konusu şiirlerin matlaları şöyledir: *Âdemi fehm eyledünse ilmü'l-esmâsı nedür/ Yetmiş iki inbi-satından müsemâmâsı nedür. Misâli Divanı* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, 390), 66a. *Tanı-mışsan ger Haki ism ü müsemâmâsı nedür/ Yâ bu ismullâh içinde Fazl-ı zîbâsı nedür. Misâli Divanı* (Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, 390), 65b. Ayrıca yine aynı üslûpta, *Âdemi fehm eyledünse alleme'l-esmâ nedür/ Hikmet-i muhkem rumûz-ı pâ vü çâ jâ gâ nedür. Misâli Divanı* (Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, 390), 67a.

²⁹ Nesîmî'nin bu bağlamdaki şiirleri için bk. Hüseyin Ayan, *Nesîmî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002), 1/305, 333, 389, 390. Usûlî için bk. Mustafa İsen, *Usûlî Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 123.

³⁰ Çelebi Sultan'a ait kasidenin:

*Ey bilen Hakk'un kelâmın evvel esmâsı nedür
Evvel esmâsın bilürsen söyle ma'nâsı nedür
Kangı ismi ile kaldı Hak tecellî 'âleme
Yâ ol ismiyle murâd olan müsemâmâsı nedür*

Çelebi Sultan mahlaslı kasidenin ilk iki beytinde ele alınan "isim-müsemmâ" meselesinin özellikle Hurûfî şairler tarafından yaygın bir imge olarak kullanılmasıdır.³¹ Çelebi Sultan'ın *nedür* redifli kasidesinde "küntü kenz, miraç, meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesi, ilm-i ledün, kelime-i tevhid, kelime-i şehâdet" gibi Hurûfîlikle bağdaştırılabilecek konular olmasına rağmen bu yazıda isim-müsemmânın tercih edilme nedeni, bu remzin gerek Nesîmî, Misâlî gibi Hurûfîlik dâîleri, gerekse vahdet-i mevcûda meyyal Oğlan Şeyh gibi Bayramî-Melâmîleri tarafından yaygınca benimsenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu zümrelerin isim-müsemmâ meselesini ele alış tarzlarının ortaya konması Çelebi Sultan profili ile bunlar arasında bir benzerlik kurulup kurulamayacağı noktasında bizlere fikir verecektir.

4. Heterodoks Sûflerin Nazarında İsim ve Müsemmâ

Hakk'ın isim ve sıfatlarının zât yahut müsemmâyla aynılığı özellikle heterodoks sûfler arasında yaygın bir şekilde dile getirilmiştir. Kanaatimizce bu temanın bu derece baskın şekilde işlenmesinde Hurûfîlik tesiri ve müfrit bir vahdet-i vücûd anlayışı etkili olmuştur. Görebildiğimiz kadarıyla isim (esmâ) ve müsemmâ meselesi sistemli olarak başta Hurûfî şairler olmak üzere Bayramî-Melâmîleri, Alevî-Bektaşîler ve kısmen de olsa bazı Halvetîler tarafından şiire taşınmıştır.³² Bu sebeple bu remzin ne anlama geldiği sorusuna da sadece bu zümreler üzerinden cevap verilmeye çalışılacaktır. Hurûfîlerin isim ve müsemmâ konusuna bakışlarına geçmeden önce Çelebi Sultan'a mal edilen kasidenin:

Ey bilen Hakk'un kelâmın evvel esmâsı nedür
Evvel esmâsın bilürsen söyle ma'nâsı nedür
Kangı ismi ile kıldı Hak tecellî 'âleme
Yâ ol ismiyle murâd olan müsemmâsı nedür

beyitlerini sûflerin yaygın şekilde benimsediği vahdet-i vücûd nazariyesi ve Bayramî-Melâmî doktrini açısından yorumlamak faydalı olacaktır.

Çelebi Sultan'ın *nedür* redifli kasidesini şerh eden Halvetiyye'den Âyînezâde bu iki beyti; Cenâb-ı Hakk'ın, manası tefsir kitaplarında yazılı doksan dokuz ismi olduğu ve Hakk'ın

şeklindeki iki beyit Nesîmî'de:

İy bilen Hakkun sıfâtın sırr-ı esmâsı nedür
Yâ bu esmâdan murâd olan müsemmâsı nedür

biçiminde geçmekte olup birkaç lafız dışında neredeyse aralarında bir fark yoktur. Fakat Nesîmî divanındaki bu gazelin de Nesîmî'ye aidiyeti konusunda pürüzler vardır. Hüseyin Ayan'ın aktardığına göre bu gazel, Nesîmî divanının sadece bir nüshasında bulunmaktadır. bk. Ayan, *Nesîmî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*, 389. İlave olarak aynı gazel, *Câmi'ül-Me'ânî* de Halîfî mahlasıyla Diyarbakırlı Halîfî'ye (öl. 1485) de nispet edilmiştir. Bu gazel dışında aynı mecmuada Nesîmî'nin birkaç gazeli daha Halîfî adına kaydedilmiştir. Dolayısıyla bu gazelin Nesîmî ya da Halîfî'ye aidiyeti konusunda net bir şey söylemek mümkün değildir. Gazelin Halîfî mahlasıyla *Câmi'ül-Me'ânî*deki şekli için bk. Muharrem Ergin, "Câmi-ül-Me'ânî'deki Türkçe Şiirler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 3/2-3 (1949), 546. Bu makalede bahsi geçen gazelin şairine atıf yapılırken bir karışıklığa meydan vermemek için sadece *Nesîmî* ismi tercih edilmiştir. Bunların haricinde *nedür* redifli kasidenin bazı mısraları da Nesîmî divanındaki bazı dizeleri çağrıştırmaktadır:

Küfr ü İmân kahr u lutfun illeti ma'nide bir (Çelebi Sultan)
Kahr u lutfun illeti ma'nide vâhiddür velî (Ayan, *Nesîmî*, G. 39/8)
Yâ bu halkun yok yire bu kurî gavgâsı nedür (Çelebi Sultan)
Yâ bu mevcûdâtun ara yirde gavgâsı nedür (Ayan, *Nesîmî*, G. 169/8)

³¹ İsim-müsemmâ remzinin Hurûfîler arasındaki yaygınlığına dair benzeri bir vurgu için bk. Rıza Yıldırım, "Abdallar, Akıncılar, Bektaşîlik ve Ehl-i Beyt Sevgisi: Yemini'nin Muhiti ve Meşrebi Üzerine Notlar", *Bellekten* 75/72 (2011), 56-58.

³² Bu bağlamdaki bazı örnekler için bk. Ayan, *Nesîmî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*, 166 (105'inci beyt), 256 (8'inci beyt), 325 (3'üncü beyt). Usûlî divanında isim ve müsemmânın geçtiği yerler için bk. İsen, *Usûlî Divanı*, 142 (2'nci beyt), 91 (5'inci bent).

âleme bu isimlerden “Nûr” ismiyle tecellî eylediğini belirtmek suretiyle şerh ediyor.³³ İlyas Çelebi’nin vurguladığı üzere, kelâmcılar tarafından aynılık-gayrılık bağlamında tartışılan isim ile müsemâm meselesine sûfler “isim ve müsemâmın aynılığı” ilkesinden hareketle iki boyuttan yaklaşıyor: İlk olarak İlahî isimler ile âlemin ademden vücûda yani yokluktan varlık sahnesine geçmeleri, ikinci olarak ise İlahî isimlerin ontolojik ve semantik yönleri yanında ahlâkî yönlerinin de bulunuyor olması ve kulun bu isimler vasıtasıyla İlahî ahlâkla ahlâklanıp vuslata erebileceğinin kabul edilmesi.³⁴ İlk boyutun vahdet-i vücûdçu sûfler, ikincinin ise şühûdî tevhidî (fenâyı) benimseyenlerle ilgili olduğu açıktır. Bunun dışında Çelebi Sultan’ın kasidesinin ilk beytinde geçen *evvel esmâsı* ifadesinden İlahî isimlerin birbirinden üstün olup olmamaları konusuna da işaret vardır.³⁵ Vahdet-i vücûdçu sûflere göre İlahî isimler arasında bir derecelendirme yapmak mümkün olup İlahî isimlerin anası (yahut imamı) olarak yedi isimden bahsedilebilir. Bu yedi isimden İbn Arabî’ye göre *Hayy*, Abdürrezzâk-ı Kâşânî’ye göre ise *Alim* ismi en öndedir.³⁶ Bu iki ismin haricinde İbn Arabî’ye göre bütün isimleri ihtiva eden yüce bir isim daha vardır ki bu da Rahmân ismidir. Rahmân ismi, İbn Arabî sistematiğinde, kullara acıma ve merhamet etmeden ziyade *eşyayı mevcûd kılma, onlara varlık verme* anlamıyla ontolojik boyutta kullanılmaktadır.³⁷

Âyînezâde’nin, ism-i Nûr’un müsemâmına dair söylediği, “*Müsemâm-yı ism-i Nûr (...)* kendi bi’z-zât zâhir ü nümâyân olup gayrıyı mevcûd u ayân kılmakdur.”³⁸ şeklindeki sözler vahdet-i vücûdun bakış açısıyla uyumludur. İzutsu’nun belirttiğine göre İbn Arabî, isim ve müsemâmın bir yönden aynı, fakat başka bir yönden ise gayrı (farklı) olduğunu söylemektedir. Tecellî bakımından her İlahî isim, Hakk’ın özel bir vechesi ya da sûretidir. Bu anlamda her isim Zât ile özdeştir. Başka bir deyişle bütün İlahî isimler, tek olan Hakk’ın âleme olan nisbetleri olup bu yönden hepsi de İlahî tecellî’nin sebep olduğu çeşitli özel bağıntılar açısından müşâhede edilen İlahî Zât’tır. Bunun haricinde İlahî isimler ima ettikleri Zât’a bağlı olmaksızın da bizâtihtî göz önüne alınabilirler. Başka bir ifadeyle bunlara bağımsız sıfatlar gözü ile de bakmak mümkündür. Bu türlü bakıldığında her isim, kendisini diğer isimlerden farklı kılan kendi hakikatine sahiptir. Bu itibarla da bir isim, müsemâmından gayrı olmuş olur. İzutsu’nun vurguladığına göre İbn Arabî’nin bu ifadeleri Ebu’l-Kasım bin Kussî’ye dayanmaktadır ki Kussî’nin bu bağlamdaki sözleri kısaca şöyle özetlenebilir: İsim, Zât yönünden müsemâmı ile aynı, fakat kendi husûsî manası ile müsemâmından farklıdır.³⁹ Vahdet-i vücûda göre İlahî isimlerin tecellîgâhı olmaları hasebiyle *insan ve âlem* Hakk’ın bir sûreti/gölgesi olarak telakkî edilir, yaratıcının İlahî isimleri müsemâmın (Zât’ın) gayrı olmadığına göre İlahî tecelli de Zât’tan ayrı düşünülemez.

Yukarıda Çelebi Sultan tartışmalarında ismini zikrettiğimiz Bayramî-Melâmîlerinden İsmâîl-i Maşûkî’nin katı bir hulûl/panteizm hissi veren aşağıdaki beyti, insanı Hakk’ın “İlahî

³³ Taştan, “Şerh-i Manzûme-i Çelebi Sultan”, 635.

³⁴ İlyas Çelebi, “Klasik Bir Kelâm Problemi Olarak İsim-Müsemâm Meselesi”, *İLAM Araştırma Dergisi* 3/1 (1998), 114; İlyas Çelebi, “İsim-Müsemâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/ 550.

³⁵ Bizi böyle bir fikre sevk eden eimme-i esmâ, ümmehâtü’l-esmâ, esmâ-i zâtiyye, mefâtihtü’l-gayb ve eimme-i seb’a gibi kavramlarla anılan bu yedi ana ismin esmâ-i evveliyye olarak da anılmasıdır. bk. Abdurrahim Alkış, “Vahdet-i Vücûd Âriflerine Göre Eimme-i Sebâ (Ümmehât-ı Esmâ) İmâmü’l-Eimme ve Cenâb-ı Hakk’ın Sayısız İsimleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 9/31 (2010), 239. Bu noktada beyitte geçen [*Hakk’ın*] *evvel esmâsı* tabiriyle *esmâ-i evveliyyenin* kastedilmesi mümkündür.

³⁶ Alkış, “Vahdet-i Vücûd Âriflerine Göre Eimme-i Sebâ”, 233; Abdurrahim Alkış, *Abdurrezzâk Kâşânî ve Şerhu Fusûsî’l-Hikem Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlîli* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 197-198.

³⁷ Toshihiko İzutsu, *İbn Arabî’nin Fusûs’undaki Anahtar Kavramlar*, çev. Ahmed Yüksel Özemre (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 4. baskı, 2005), 163-164.

³⁸ Âyînezâde, *Şerh-i Manzûme-i Su’âlât-ı Çelebi Sultân*, 8a.

³⁹ İzutsu, *İbn Arabî’nin Fusûs’undaki Anahtar Kavramlar*, 141-142.

788 | Oğuzhan Şahin. Heterodoks Süfler Arasında Meçhul Bir İsmi Sürmek...

isimlerinden biri” olarak tarif ederek -isim ile müsemmanın aynılığı ilkesinden hareketle- onu doğrudan Zât ile bütünleştirmektedir:

Kamu eşyâ egerçi kim haber virür cemâlünden

*Velfî insân olan ismün nişân virür müsemmadan*⁴⁰

Ancak Oğlan Şeyh'in bu beytinde geçen insanın Hakk'ın müsemması olmasıyla neyi kastettiğini kestirmek zordur. Acaba burada vurgulanan -Ahmet Yaşar Ocak'ın tespit ettiği üzere, Oğlan Şeyh ve birçok Bayramî-Melâmîsinin fikrî altyapılarında yattığı düşünülen- vahdet-i mevcûdçu bir eğilim midir, yoksa vahdet-i vücûd öğretisine mi gönderme yapılmıştır? Şayet burada mevzu bahis olan vahdet-i vücûdsa “insan”ın, Hakk'ın İlâhî bir ismi gibi tesmiyesindeki mantık, onun Hakk'ın esmâ-i İlâhîsinin mazharı olması üzerinedir. Bu bağlamda insanın Hak'la münasebeti doğrudan Zât'la değil, İlâhî isimler yani ulûhiyyet makamıyadır. Dolayısıyla İlâhî isimlerin tecelligâhı olan “insan”ın müsemması da yaratıcının zâtına dair hiçbir bilgi ve tasavvurun olmadığı ehadiyyet makamı değil, İlâhî isimler makamı olan vâhidîyettir. Oğlan Şeyh'in:

Velfî insân olan ismün nişân virür müsemmadan

mısraı, İzutsu'nun, “*İlâhî isimler, aslına bakılacak olursa, Müsemmadan başka bir şey değildir.*”⁴¹ şeklindeki vurgusundan hareketle düşünülecek olursa, mısra da geçen müsemmanın *sırf Zât* mertebesi olan ehadiyyet olmayıp İlâhî isimler mertebesi olan *ulûhiyyete* ilgili olduğu anlaşılacaktır. Lâkin Oğlan Şeyh'in isim ve müsemma konusunu ele alan yukarıdaki beytini Bayramî Melâmîlerinde bariz bir etkisinden bahsedilen Hurûflük bağlamında da düşünmek gereklidir. Zira Maşûkî'nin:

*Ayn-ı Hak oldu vücûdum kaçma ey Hak sûreti*⁴²

şeklindeki mısraı ile Hurûfî bir şairin:

*Men Hak şudem Hak ayn-ı men her dü yekî der-în beden*⁴³

şeklindeki mısraı; Oğlan Şeyh'in insanı Hakk'ın ismi olarak gören beyti ile Hurûflilerin her varlığı Allah'ın bir ismi olarak görüp, İlâhî kelimelerin [yani 32 harf ya da esmâ-i küll'ün] tamamının mazharı olması hasebiyle insanı ism-i a'zam olarak görmeleri arasındaki benzerlik çok açıktır.⁴⁴

İsmâîl-i Maşûkî'nin, “*Velfî insân olan ismün nişân virür müsemmadan*” mısraının neredeyse aynısı Bayramî-Melâmîlerinden Oğlan(lar) Şeyh(i) İbrahim Efendi'de de görülmektedir.

Hak der ki kenz-i mahtiyem âlemde pinhân olmuşam

Zâtım münezzehdir velfî ismimle insân olmuşam

şeklindeki bu beytin Maşûkî'den en bariz farkı “kâilinin” Hak olması ve yaratıcının zâtının tenzih edilmesidir.⁴⁵ Oğlan Şeyh'in farklı bir beyti olan, “*Velfî insân gibi mazhar olmaz zâtına hergiz/ Kî anı sûretin üzre çü halk itdün idüp ihsân*”⁴⁶ beytinde ise insanın doğrudan zât'ın mazharı olması ele alınmış ve Hakk'ın zâtı tenzih edilme gereği duyulmamıştır.

Vahdet-i vücûdda insanı kıymetli kılan onun Vücûd-ı Mutlak'ın bütün esmâsını kendisinde toplaması iken, Oğlan Şeyh'te “insân” doğrudan Hakk'ın ismi olarak tasvir edilmiştir. İnsanın Hakk'ın ismi olarak sunulmasının Hurûfî literatüründe bir karşılığı vardır. Hurûflilere

⁴⁰ *Mecmua* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi 800), 74a; Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 51.

⁴¹ İzutsu, *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar*, 162.

⁴² Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 53.

⁴³ Ben Hak oldum, Hak aynı ben. Her ikisi bu bedende bir oldu. bk. Fatih Usluer, *Hurufîlik: İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren* (İstanbul: Kabaıcı Yayınevi, 2009), 242.

⁴⁴ Usluer, *Hurufîlik*, 256.

⁴⁵ Beyit için bk. Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 106.

⁴⁶ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 52.

göre Hakk'ın zâtının ismi tıpkı zâtı gibi ezeli olan "Allâh" lafzı olup beş harftir. (ﻩ ﻟ ﻟ ﻟ ﻟ ﻩ) harflerinden meydana gelen bu beş harfin inbisâtından 14 harf ortaya çıkmaktadır ki bu 14 harf, Âdem'in yüzündeki hatlar adedince. İnsanın (Âdem'in) yüzündeki hatlarla Allâh lafzının eşit olması yaratıcının ismi olan "insân"ın müsemâdan, yani zât'ının ismi olan Allah'tan ayrı olmadığının göstergesidir. Aynı bakış açısıyla Maşûkî'nin:

Ki anı sûretin üzre çü halk itdün idüp ihsân

mısraını da Hurûfî literatürüne göre değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda, bu mısraın mazmunu olan, "Allah, Âdem'i kendi sûreti üzerine yarattı." hadisini Nesîmî'nin, *Mukaddimetü'l-Hakâyık*'ında ele alış tarzı Oğlan Şeyh'in beytinde vurgulanan *Allah'ın insanı kendi sûreti üzerine yaratması* mevzusuna ışık tutmaktadır. Nesîmî'nin belirttiğine göre Hakk'ın zâtının ismi Allâh'tır ve bu isim zâtın aynıdır. Allâh ismi *elif, lâm, lâm, elif, he (hî)* olmak üzere beş harftir. Bu beş harfin inbisâtı on dört harftir. Allah lafzının esâsı olan bu on dört harf aynı zamanda Kur'ân'daki on dört mukatta'ât harfinin ve Âdem'in yüzündeki on dört kitâbet-i vech-i kerîmin yani 14 hattın sayısı kadardır. Dolayısıyla Âdem (yani insan) Allah lafzındaki 14 harf üzerine yaratılmıştır.⁴⁷ İsmâil-i Maşûkî'nin bu beytinin basitçe Hurûfluk ıstılahına göre yorumu böyledir, fakat Oğlan Şeyh'in bunları kastedip etmediğine karar vermek zordur. Benzeri şekilde Çelebi Sultan'ın kasidesindeki:

Küntü kenzün sırrını keşf itdi yine âleme

Bildi çün ilm-i ledünni Hızr u Mûsâsı nedür

beytinde geçen *küntü kenzî* ne şekilde yorumlamak gerekir? Acaba beyitte *küntü kenzî*'nin vahdet-i vücûdu yorumu mu yoksa Hurûfî literatürüne göre tevili mi kastedilmiştir?⁴⁸ Bundan emin olmak çok güçtür. Yine aynı beyitte geçen *ilm-i ledün* ile Kur'ân'da geçen Bilge Kul Hızır'la Hz. Musâ kıssası ve *ilm-i ledünnün* Kur'ânî dayanağı kabul edilen Kehf suresi 65'inci ayete mi işaret vardır, yoksa Hurûflerin *ilm-i ledünniyye-i İlâhî* diye vurguladığı kökeni Fazlullâh'a dayanan *ilm-i tevîl* mi kastedilmiştir? Bunlara ilave olarak Çelebi Sultan'ın kasidesinde geçen:

Ne sebedendür melâ'ik Âdem'e kıldı sücûd

Yâ o demde ol şakî İblîs'ün igvâsı nedür

Nice mi'râc itdi Hazret tâ makâm-ı kurbete

Kâbe kavseynün urucu sırr-ı ednâsı nedür

Kaç bölükdür Âdem aslı kaç rükündür di salât

Rûze vü hacc u zekâtun cümle îmâsı nedür

On iki harfün içinde gizlidir cümle ulûm

Bilmeyen ilm-i ledünni zühd ü takvâsı nedür

Kaç hurûf oldı şehâdet ne sebedendür elif

Lâma mülhak oldı anun sırr-ı ra'nâsı nedür

Ne cihetden gizlüdür yâ noktada cümle ulûm

*On sekiz bin âlem içre nokta hem-pâsı nedür*⁴⁹

beyitlerinin Hurûfluk açısından bir değerinin olduğu ortadadır. Dolayısıyla her ne kadar kaç, kırpık ve saç gibi kolayca anlaşılabilen remizler olmasa da Çelebi Sultan'ın *nedür* redifli kasidesinde kayda değer bir Hurûfluk etkisi söz konusudur. Ancak bu etkinin kasidenin bütün beyitlerinde görüldüğünü söylemek mümkün değildir.⁵⁰

⁴⁷ Fatih Usluer, *Hurufî Metinleri-1* (Ankara: Birleşik Yayınları, 2014), 71. "Allah Âdem'i rahman sureti üzerine yarattı." hadisinin Hurûflere göre tevili için bk. Usluer, *Hurufî Metinleri-1*, 270-271.

⁴⁸ *Kenz-i mahfî* hadisinin Hurûfler nezdindeki tevili için bk. Usluer, *Hurufî Metinleri-1*, 311-312.

⁴⁹ Beyitler için bk. Taştan, "Şerh-i Manzûme-i Çelebi Sultan", 622-624.

⁵⁰ Söz gelişi kasidenin aşağıdaki beyitlerinin cebir, irade, kader ve kesb ile ilgili olduğu açıktır:

Alevî-Bektaşî literatüründe isim-müsemmâ meselesine dair Viranî Abdal risalesinden hareketle basit düzeyde birkaç satırdan sonra Hurûflerin bu konuyu nasıl anladıkları mev-zusuna geçebiliriz. Risalesinde gerek Hurûflik çizgileri gerekse Alevî-Bektaşî motifleri ağır basan Viranî Abdal, isim-müsemmâ konusunu *bismillâh ismullâhdur ve isim müsemmânın aynıdır* sözleriyle ele alıp *Hakk'ın ismi* için A'râf suresi 180'inci ayeti delil göstermektedir. Viranî Abdal'a göre ismin müsemmâsını anlamının yolu besmele'nin bâ'sının altındaki *nokta'yı* anlamaktan geçmektedir. Bu *nokta'nın* kimi işaret ettiğini anlamayan sureten insan olsa da manada hayvandır. İnsanın kendine zulmetmemesi için bismillâh'ın kim olduğunu bil-mesi gereklidir. Risaleye göre Allah'ın ismi demek olan bismillâh'ın müsemmâsı Şâh-ı Velâyet Hz. Ali olup veliyyullâhtır, evvel ü âhir olan odur.⁵¹

4.1. Hurûflerin İsim ve Müsemmâ Meselesine Bakışları

Hurûfler, ilkesel olarak isim ve müsemmânın aynılığını savunmalarına karşın, harfler ile Allah arasında kurdukları bağlantı nedeniyle tenkide uğramıştır. Fazlullah başta olmak üzere birçok Hurûfî, Hak tarafına (yani müsemmâya) giden yolun isimlerden, Hakk'ın zâtına vâkıf olma yolunun da isim ve müsemmânın aynılığını kabul etmekten geçtiğine inanmıştır.⁵² Mîr Şerîf'in risalesinden anladığımızı göre esmâ, Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Âdem'e talim ettiği 32 kelime-i İllâhî olup esmâ-i külliyye diye adlandırılmıştır. Bütün eşya (varlık), köken itibarıyla bu 32 kelime yani esmâya dayanır.⁵³ Hurûfî şair Misâlî, mevcûdâtın 32 harfe dayanıp harflerle ayakta durduğunu ve tüm bunların Hak'tan olduğunu şu iki beyitle dile getirmiştir:

*Otuz iki harfdür asl-ı cihân
K'olmuş ol eşyâ derûnında nihân
Lîk bunların kıyâmıdır hurûf
Anlarisen Hak'dan oldun feylesof⁵⁴*

Ferişteoğlu, *Hidâyet-nâme*'de, bütün mevcûdâtın esmâ-yı hüsnâdan bir ismin mazharı olup ism-i Rabb'in [besleyip büyüten anlamıyla] eşyâyı (mazharı) perveriş edici olduğunu, bu esmânın aslı ve hakikatinin de *sî ve dü* kelime-i ezeli-i İllâhîye dayandığını ve cemî-i esmâ-yı hüsnânın bu *sî ve dü* kelime-i müfreden mürekkeb olduğunu belirtmektedir. Yani *Hidâyet-nâme*'ye göre eşyanın Rabbi (terbiyecisi) esmâdır, esmânın hakikati ise otuz iki kelimedir. Bütün mevcûdâta varlık kazandıran, bütün eşyanın zâhir ve bâtınını kuşatan bu *sî vü dü* keli-medir.⁵⁵ Hurûflik metinlerinden *Beşâret-nâme*'de 32 harfin Hakk'ın sıfatı olup bu 32 harf ol-masa eşyadan bir eser kalmayacağı, "*Ger bered Hak sî vü dü z'eşyâ beder/ Hak nebîned hîc ez-eşyâ eser/ Sî vü dü âmed sıfât-ı Kibriyâ/ Tû zi-sî vü dü nemîbâşî cüdâ*. Eğer Hak, 32 harfi

*İlm-i Hakda çünkü kâfir idi şeytân-ı la'în
Yâ nedür teklîf-i tâ'at vech-i illâsı nedür
Çünkü dîrsen hayr u şerrün hâlûkı Allâh imiş
Biri ikrâr ile gelmiş birinün lâsı nedür
Var mıdur sende irâdet fâ'ili kimdür anun
Devr ider bu nüh felek başında sevdâsı nedür*

⁵¹ Usluer, *Hurufî Metinleri-1*, 181-184.

⁵² Bu bağlamda Fazlullâh'ın "*Çün müsemmârâ zi-ismhâ yâftî / Reh be-sûy-ı Hak te'âlâ yâftî*: Müsemmâyı isimlerden bulduğundan Hak teâlâ tarafına giden yolu buldu." (Usluer, *Hurufîlik*, 226) şeklindeki beyti ve Mîr Şerîf'in "İsm u Müsemmâ" risalesindeki şu beyit zikretmeye değerdir: "*Key seved vâkıf be-zât-ı Hak te'âlâ ey peser / Tâ nedânî ismrâ ayn-ı müsemmâ ey peser*: Ey oğul, ismi müsemmânın aynısı bilmezsen Hakk'ın zâtına nasıl vâkıf olursun?" Clement Huart, *Textes persans relatifs a la secte des houroufis: suivis d'une etude sur la religion des houroufis par le docteur Rıza Tevfik* (Leyden-London: E.J. Brill Imprimerie Orientale, 1909), (Tıpkıbasım kısmı, 91); Mîr Şerîf, *Risâle-i İsm [u] Müsemmâ* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Farsça 993), 41a.

⁵³ Huart, *Textes persans relatifs a la secte des houroufis*, (Tıpkıbasım, 91-92); Mîr Şerîf, *Risâle-i İsm [u] Müsemmâ*, 41a.

⁵⁴ Huart, *Textes persans relatifs a la secte des houroufis*, 227.

⁵⁵ Özer Şenödeyici, "Hidâyet-nâme", *Hurufîlik Bilgisi: Ferişteoğlu Abdülmecid Külliyyatı*, 186-187.

eşyadan kaldırsaydı, eşyadan hiçbir eser görülmezdi. Sıfat-ı Kibriyâ 32'dir, sen 32'den ayrı olamazsın." beyitleriyle vurgulanmıştır.⁵⁶

Çelebi Sultan dışında, divanının birkaç nüshasında Misâlî'ye atfedilen *nedür*redifli kasideinin "Ey bilen Hakk'ın kelâmın evvel esmâsı nedür/ Evvel esmâsın bilürsen söyle ma'nâsı nedür" şeklindeki ilk beytinde de *kelâm* ve *esmâ* kavramları dikkat çekicidir. Bu beytin daha iyi kavranabilmesi için Nesîmî'ye ait gösterilen:

İy bilen Hakkun sıfâtın sırr-ı esmâsı nedür

*Yâ bu esmâdan murâd olan müsemâmâsı nedür*⁵⁷

beytiyle birlikte değerlendirmekte fayda vardır.⁵⁸ Çelebi Sultan'ın beytindeki *kelâm-esmâ* kavramlarının yerine Nesîmî'nin beytinde *sıfât-esmâ* kullanılmış olsa da Hurûfluk literatürü bakımından bunların arasında anlamsal bir fark yoktur. Bu kavramlarla isim-müsemâmâ meselesinin diğer bir yönü olan *sıfat-zât* mevzuşuna işaret edilmektedir. Bu noktada Nesîmî'nin, *Mukaddimetü'l-Hakâyık*'ında isim-müsemâmâ ve sıfat-zât bağlamında söyledikleri konuya açıklık getirmektedir. Buna göre esmâ-i hüsnâ ve gayrıya şâmil olan esmâ-i küll, Hz. Adem'e bizzât Hak tarafından talim edilmiş olup otuz iki kelime-i ezelf-yi ebedîdir. Bu otuz kelime Hak te'âlânın esmâ-i zâtına, sıfatına, sâir eşyâya, kutsal kitaplara ve yine Hak tarafından peygamberlerine verilen cemî'-i ulûma şâmil olup cemî'-i esmânın aslıdır; cemî'-i eşyâ bu otuz iki kelimededen mürekkebdür. Görünürde mevcûdât iki, yani kesret gibi olsa da hakikatte esmânın aslı olan otuz iki kelimeye dayandığından birdir. Bir şeyin fer'i (parçası) aslının, ismi müsemâmâsının, sıfatı ise mevsûfunun aynıdır. Kelâm (Allah'ın kelâmı), otuz iki kelime-i ilâhî olup mütekellimin (yani Allah'ın) aynı ve sıfatıdır, gayrıdır diyen küfre girer. Sıfat, zâtın aynıdır ve ondan ayrı düşünülemez. Sıfat mevsûfun aynı olduğundan Hakk'ın kelâm-ı kadîm ve sıfat-ı kadîmi olan otuz iki kelime zât'ın aynıdır. Kelâm-ı kadîm mütekellimin aynı olunca Hak te'âlânın zât-ı kadîmi otuz iki kelimededen ibaret olur. Hak, bütün mevcûdâtı muhit olduğuna (kuşattığına) göre her şeyin ayn u hakikatidir. Dolayısıyla mevcûdât bu otuz iki kelime ile kâimdir, şayet bu otuz iki kelimeyi eşyadan çıkarsan eşyanın vücûdu kalmaz.⁵⁹ Nesîmî, risalesinin ilerleyen satırlarında *kelâma/ kelâm-ı kadîme* açıklık getirerek bunlardan kastın kelime-i kün (kâf ve nûn) olup bütün eşyanın aslının kelime ve kelâmdan ibaret olduğunu şöyle ifade etmektedir:

"Kâf ve nûn Hazret-i Ehadiyyetün kelâm-ı kadîmidür ki Hak te'âlânun aynıdır ve eşyâ kâf ve nûnun aynıdır. Pes lâzım geldi ki cemî'-i eşyâ kelime ve kelâm olalar. Anun için ki eşyânun aslı kelime ve kelâmdur. Sâbit oldu ki fer' aslun aynıdır ve eşyâ kâf ve nûndur."⁶⁰

Şu durumda Çelebi Sultan'ın beytinde geçen "Hakk'ın evvel esmâsı nedir" sorusunun cevabı Hurûfî literatürüne göre esmânın hakikatini oluşturan 32 kelime-yi ilâhî [32 ilâhî hat] olmaktadır. Çelebi Sultan'a ait beyitte geçen "Hakk'ın kelâmı" ve Nesîmî'ye mal edilen beyitteki "Hakk'ın sıfâtı" tabirlerinden ise Hakk'ın kelâm-ı kadîm ve sıfat-ı kadîminin "kün" olduğu; kün'ün eşyâ ve Hak ile aynı olduğu, bunun hakikatinin de yine 32 kelime-yi ilâhî'ye dayanıp bunların birbirinin gayrı olmadığı anlaşılmaktadır. Hurûfîler kelâm'ı oluşturan harflerin Allah'ın sıfatı olup zât'tan ayrılamayacağını da sıklıkla vurgulamıştır. Bu bağlamda Refî'i, Hakk'ın nutkunü (kelâmının) Hakk'ın gayrı olmayıp zât'tan ayrılamayacağını, "Nutk-ı Hak tâlib Hak'ın gayrı değil/ Söyleyenden sözü bil ayrı değil" beytiyle; Misâlî ise *Feyz-nâme*'sinde Hakk'ın kelâmının 28 ve 32 harf olup bunlardan kastın Hak olduğunu, bu harflerin de zâtın sıfatı olduğundan zât'tan ayrı düşünülemeyeceğini:

⁵⁶ Usluer, *Hurufilik*, 235.

⁵⁷ Ayan, *Nesîmî*, G. 169/1.

⁵⁸ Bu beyitlerin imgesel olarak neredeyse aynısı Sürûrî mahlaslı 16'ncı asırda yaşamış Bektaşî bir şairde de görülmektedir. Gazelin isim-müsemâmâ temalı matlaı şudur: "*Zâhidâ esmâ-yı küllînün müsemâmâ[sı] nedür/ Yâ Hakun aynı müsemâmâ olan esmâsı nedür*". bk. Uçar, "Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bölümü K280 Numaralı Şiir Mecmuası", 6.

⁵⁹ Usluer, *Hurufî Metinleri-1*, 64-65.

⁶⁰ Usluer, *Hurufî Metinleri-1*, 71.

Bist o heşt ve sı o do'dur nutk-ı hak

İkisinden de garaz hakdır be-hak

Bist o heşt ve sı o do'dur râh-ı Zât

Hakka mir'ât oldu ya'ni bu sıfat

Ya'ni bu harf kim sıfatıdır onun

Münfek olmaz ayn-ı Zâtıdır onun⁶¹

beyitleriyle ifade ediyor. Çelebi Sultan'a atfedilen kasidenin:

Kangı ismi ile kaldı Hak tecellî 'âleme

Yâ ol ismiyle murâd olan müsemması nedür

şeklindeki ikinci beyti için de Hurûflik literatürüne göre birkaç şey söylenebilir. Bu bağlamda başta Fazlullah olmak üzere Hurûfler, yaratıcının isminin *Allah* olduğunu vurgulayıp buna delil olarak Tâhâ suresi 14'üncü ayet ile Neml suresi 9'uncu ayeti göstermiştir.⁶² Zira bu ayetlerde yaratıcı kendisine *Allah* demek suretiyle bizzat ismini söylemiştir. Fazlullah'a göre Allah'ın bilinmesinde *Allah* lafzı bir vasıta olmuştur. Şayet Allah kendisine bu ve bunun gibi isim ve sıfatlar vermemiş olsaydı bilinmesi mümkün olmayacaktı. *İsm u Müsemma* risalesine göre ise tıpkı zâtı gibi Allah lafzının kendisi de ezelfidir. Çünkü ezelfi olan zât'ın isimsiz olması yahut ismini sonradan almış olması kabul edilemez bir durumdur. Netice olarak zât'ın ismi de lafız olarak ezelfidir. Allah'tan başka ezeli bir varlık olmadığına göre Allah'ın zâtı ile ismi aynıdır.⁶³ Hurûfî şairlerden Muhîti'nin: "*Ân zât ki ism-i üst Allâh / V'ez-sırr-ı dü-kevn üst âgâh // O zât ki ismidir Allah. İki cihanın sırrına O'dur âgâh*" beyti de zât'ın isminin Allah olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla Hurûflere göre Hak âleme zâtı gibi ezelfi olan "Allah" ismiyle tecelli etmiştir. Hakk'ın ezelden beri konuştuğu 32 harf de O'nun ilk tecellisi ve suretidir. Bütün eşya, zât olan bir harften zuhur ettiği için Allah tecellilerle âlemi kuşatmıştır.⁶⁴ Literatürde Allah lafzı, yaratıcının zâtının ismi olarak kabul edildiğinden Allah isminin müsemması da 32 kelime-yi ilâhî'nin aynısı olan "zât" olmaktadır.

Sonuç olarak tekrarlayacak olursak Çelebi Sultan'a ait kasidenin ilk iki beytinin mazmunu vahdet-i vücûdulara göre *âlem ve insân*, Bayramî Melâmîlerine göre *insân*, Alevî-Bektaşilere göre *Hız. Ali* ve Hurûflere göre ise *32 hat (harf)* olmalıdır.

⁶¹ Usluer, *Hurufilik*, 230. (Beyitler aktarılırken kitabın imlâsına sadık kalınmıştır.)

⁶² "*Şüphe yok ki ben Allah'ım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.*" Tâhâ, 14. "*Ey Mûsâ, gerçek şu ki, ben mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ım.*" Kur'an-ı Kerim Meali, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011), en-Neml 27/9.

⁶³ Usluer, *Hurufilik*, 226-227.

⁶⁴ Usluer, *Hurufilik*, 234.

Sonuç

Birincil kaynaklarda kendisine mal edilen bir gazel ve kasidesi dışında hakkında pek bir malumat bulunmayan Çelebi Sultan'ın kim olduğu hususu bu makale çerçevesinde ele alınmış ve aşağıdaki hususlar kayda değer görülmüştür:

1) Çelebi Sultan'a dair ilk iddia, Bayramî-Melâmîlerinin şiir, mektup ve risalelerinden örnekler barındıran Hâlet Efendi 800 numaradaki bir mecmuaya dayanmak suretiyle Abdül-baki Gölpinarlı tarafından dile getirilmiştir. Gölpinarlı, bahsi geçen mecmuadaki bir gazele atılan "min-keîâm-ı Çelebi Sultân" şeklindeki başlıktan yola çıkarak, sûfî şairin Oğlan Şeyh İsmâîl-i Ma'sûkî olduğuna karar vermiştir. Her ne kadar Gölpinarlı, söz konusu gazelin, Eşrefoğlu Rûmî divanında onun adına kayıtlı olduğunu görmüş olsa da bu iddiasından tamamen vazgeçmiş değildir. Şayet Gölpinarlı'nın iddiası doğru kabul edilip Çelebi Sultan'ın Oğlan Şeyh olduğu düşünülecek olursa, Çelebi Sultan'a ait olan 52 beyitlik kaside, Bayramî-Melâmî şeyhinin yeni bir manzumesi olarak literatürde yerini alacaktır.

2) *Gizlidir* redifli bu gazelin Eşrefoğlu'na ait olma ihtimalini ortaya çıkaran en güçlü âmil onun Eşrefoğlu divanında yer almasıdır, ona ait olma ihtimalini zayıflatan iki etkenden bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki Eşrefoğlu divanının eski nüshalarında bu gazelin bulunmuyor oluşu, ikincisi ise Hâlet Efendi 800'deki mecmuada yer alan gazelleri dâhil olmak üzere neredeyse bütün şiirlerinde Eşrefoğlu mahlasını kullanan şairin, Hâlet Efendi 800 numaradaki bu gazelde mahlasının bulunmamasıdır. Gazelin Oğlan Şeyh'e aidiyetini güçlendiren en önemli etken ise her ne kadar eldeki birkaç manzumesinde benimsediği bir mahlası tespit edilemese de *gizlidir* redifli gazelde geçen "Dervîş" lafzının Oğlan Şeyh'e atıfta bulunmasıdır.

3) Kime ait olduğu tartışmalı olan *gizlidir* redifli bu gazel, Hâlet Efendi 800 numaradaki mecmuada Eşrefoğlu Rûmî'nin şiirleriyle Oğlan Şeyh'in manzumelerinin kesişim noktasında yer almaktadır. Dolayısıyla bu iki şairden birine ait olma ihtimali olduğu gibi Çelebi Sultan diye anılan üçüncü bir kişiye de ait olabilir. Zira, mecmuada tıpkı Eşrefoğlu ve Oğlan Şeyh'in şiirlerinde olduğu gibi Çelebi Sultan için de müstakil bir başlık açılmıştır.

4) Çelebi Sultan'a mal edilen bir diğer metin, *nedür* redifli 52 beyitlik bir kasidedir. Bu kasidenin yer aldığı yazmalar muhteva bakımından incelendiğinde daha çok Alevî-Bektaşî ve Hurûfî zümrelerin metinleriyle iç içe olduğu görülmüştür. Bu yazmaların muhtevasına istinâden Çelebi Sultan'ın heterodoks sûfiler arasında daha popüler olduğu sonucuna varılmıştır.

5) Ayrıca yapılan taramalar sonucu *nedür* redifli bu kasidenin 47 beyit olarak Hurûfî şairlerden Misâlî'nin divanında da geçtiği anlaşılmıştır. Ancak tıpkı Eşrefoğlu Rûmî örneğinde olduğu gibi Misâlî divanının eski nüshalarında da bu kasidenin yer almayıp sadece günümüze yakın birkaç nüshada bulunduğu görülmüştür. Bu durum, kasidenin divana sonradan eklenme olasılığını akla getirdiğinden Çelebi Sultan'ın, Hurûfî şairlerden Misâlî olma ihtimalini zayıflatmaktadır.

6) *Nedür* redifli kasidenin ilk iki beytinde ele alınan *isim-müsemmâ* meselesinin de daha çok heterodoks sûfiler tarafından kullanıldığı görülmüştür. Özellikle bu remzi Hurûfîlerin gerek manzumeleri gerekse risalelerinde yaygın bir şekilde kullanmaları, Çelebi Sultan'ı heterodoks sûfî grupları -özellikle ya Hurûfî şairler yahut da Hurûflikten etkilenmiş olanlar- arasında aramız gerektiğinin bir göstergesidir. Bununla birlikte Hurûfliğin bazı remizlerini kullanıyor olması Çelebi Sultan'ın illâ ki Hurûfî olduğu anlamına gelmez. Benzeri temalar, Alevî-Bektaşî şairler ve Bayramî-Melâmîleri arasında da yer yer kullanılmaktadır. Fakat Çelebi Sultan'ın kasidesinde Alevî-Bektaşî şairlerde sıkça görülen Hz. Ali ve onun ehl-i beytine duyulan sevginin dile getirilmemiş olması Çelebi Sultan'ı Hurûflere daha çok yaklaştırmaktadır.

7) *Nedür* redifli kasidede göze çarpan Hurûflik remizleri, Çelebi Sultan'ın entelektüelliğine dair de fikir vermektedir. Zira belli bir düzeyde Kur'ân, hadis, teoloji ve hesap bilgisini zorunlu kılan Hurûflik remizlerini alelâde bir kişinin nazma çekmesi kolay değildir.

794 | Oğuzhan Şahin. Heterodoks Sûfler Arasında Meçhul Bir İsmi Sürmek...

Tüm bunlardan sonra eldeki iki metninden gazel olanı Eşrefoğlu Rûmî'nin, kaside olanı ise Misâli'nin divanında geçse de doğruluğu tartışmalı bu verilerden hareketle, Çelebi Sultan'ın Eşrefoğlu, Misâli yahut Oğlan Şeyh olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Çizmeye çalıştığımız bu sanal çerçevedeki en belirgin kare, Çelebi Sultan'ın heterodoks sûflerden olup *isim-müsemmâ* remzi gibi bazı Hurûflük remizlerini kasidesine ustalıkla taşıdığıdır.

Kaynakça

- Alkış, Abdurrahim. "Vaahdet-i Vücûd Âriflerine Göre Eimme-i Sebâ (Ümmehât-ı Esmâ) İmâmü'l-Eimme ve Cenâb-ı Hakk'ın Sayısız İsimleri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 9/31 (2010), 233-259.
- Alkış, Abdurrahim. *Abdurrezzâk Kâşânî ve Şerhu Fusûsi'l-Hikem Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlîli*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Asaf Hâlet Çelebi. *Eşrefoğlu Divânı*. Ankara: Hece Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Ayan, Hüseyin. *Nesîmî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*. 2 cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.
- Âyinezâde Mehmed Şemseddîn-i Sirozî. *Şerh-i Manzûme-i Su'âlât-ı Çelebi Sultân*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 1464/2.
- Cengiz, Muammer. *Şebüsterî ve Gülşen-i Râz*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.
- Ceylan, Ömür. *Bağ Bozumu*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2011.
- Ceylan, Ömür. *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kitabevi, 2000.
- Çelebi, İlyas. "İsim-Müsemmâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları 2000, 22/548-551.
- Çelebi, İlyas. "Klasik Bir Kelâm Problemi Olarak İsim-Müsemmâ Meselesi". *İLAM Araştırma Dergisi* 3/1 (1998), 103-116.
- Dede, Mehmet. *Divân-ı Gül Baba ve Transkripsiyonlu Metni*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Ergin, Muharrem. "Câmi-ül-Me'ânî'deki Türkçe Şiirler". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 3/2-3 (1949), 539-569.
- Erünsal, İsmail. *XV-XVI. Asır Bayrâmî-Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'ı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Eşrefoğlu Rûmî Divanı*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa 866.
- Eşrefoğlu Rûmî Divanı*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin 769.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Hurûfluk Metinleri Kataloğu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Melâmîlik ve Melâmîler*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1931.
- Güneş, Deva. *Misâlî Divânı: İnceleme-Metin*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Güneş, Mustafa. *Eşrefoğlu Rûmî ve Divânı: İnceleme-Metin*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.
- Hickman, Bill. "On Editing Ottoman Turkish Tekke Poetry". *Journal of the American Oriental Society* 137/3 (2017), 567-584.
- Huart, Clement. *Textes persans relatifs a la secte des houroufis: suivis d'une etude sur la religion des houroufis par le docteur Rıza Tevfik*. Leyden-London: E.J. Brill İmprimerie Orientale, 1909.
- İzutsu, Toshihiko. *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar*. çev. Ahmed Yüksel Özemre. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 4. baskı, 2005.
- İsen, Mustafa. *Usûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonu, AEarb 4341/6.
- İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevihanesi, 233/20.

796 | Oğuzhan Şahin. Heterodoks Süfler Arasında Meçhul Bir İsmi İzini Sürmek...

İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, 185/17.

Kur'an-ı Kerim Meali. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.

Mecmua. Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, 800.

Mehmed Amîkî. *Risâle-i Tâ'ife-i Mülâhidân*. Ankara: Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 330/3.

Mîr Şerîf, *Risâle-i İsm [u] Müsemmâ*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Farsça, 993.

Misâli Divanı. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, 390.

Misâli Divanı. Kütahya: Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi, 24233.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler: 15-17. Yüzyıllar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Genişletilmiş 4. Baskı, 2013.

Şahin, Oğuzhan. *İki Süflerin Mücadelesi*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.

Şahin, Oğuzhan. "Klasik Metinlerde Övgünün Karakteristiği: Müellif Kendini Nasıl Yüceltir?". *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 23/45 (2018/2), 81-117.

Şenödeyici, Özer. "Hidâyet-nâme". *Hurufilik Bilgisi: Feriştioğlu Abdülmecid Külliyyatı*. haz. Fatih Usluer vd. (Ankara: Gece Kitaplığı, 2014)

Şimşek, Emel. "Türkiye'de Alevilik – Bektaşilikle İlgili Hazırlanan Sözlükleri Eleştirel Okuma Denemesi". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 9/26 (2021), 69-95.

Taştan, Erdoğan. "Âyînezâde Muhammed Şemseddîn-i Sirozî'nin Çelebi Sultan Mehmed'e Atfedilen Şiire Yaptığı Şerh: Şerh-i Manzûme-i Çelebi Sultân". *Divânü Lugati't-Türk'ten Senglah'a Türkçe: Doğumunun 60. Yılında Mustafa S. Kaçalin Armağanı*. haz. Mehmet Ölmez vd. İstanbul: Kesit Yayınları, 2017, 617-647.

Tek, Abdurrezzak. *Melâmet Risâleleri: Bayrâmî Melâmîliği'ne Dair*. Bursa: Emin Yayınları, 2007.

Uçar, Abdullah. "Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bölümü K280 Numaralı Şiir Mecmuası". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2017), 1-18.

Usluer, Fatih. *Hurufî Metinleri-1*, Ankara: Birleşik Yayınları, 2014.

Usluer, Fatih. *Hurufilik: İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2009.

Yıldırım, Rıza. "Abdallar, Akıncılar, Bektaşilik ve Ehl-i Beyt Sevgisi: Yemînf'nin Muhiti ve Meşrebi Üzerine Notlar". *Bellekten* 75/72 (2011), 51-85.